

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

**LEKCJE DLA SZKÓŁ ŚREDNICH:
PRZECIWDZIAŁANIE PRZESTĘPCZOŚCI-
MATERIAŁ EDUKACYJNY**

opracowany przez:

dr Magdalenę Maksymiuk

w ramach projektu:

***„Efektywne prawo w efektywnym państwie.
Uwarunkowania lokalne w kontekście globalnym,
wobec wyzwań XXI w. w walce z przestępczością”.***

Spis treści

1. POWITANIE Z UCZNIAMI	4
2. PRZESTĘPSTWO	4
11. NIELETNI	6
12. NIELETNI A PRAWO	7
13. PATOLOGIA SPOŁECZNA.....	13
14. KTO NAJCZĘŚCIEJ ŁAMIE PRAWO? SYLWETKA MŁODEGO PRZESTĘPCY	16
15. CZY MŁODZI PRZESTĘPCY ZAWSZE POCHODZĄ Z „BIEDNYCH RODZIN”?	18
16. CZY MOŻNA OSIĄGNĄĆ SUKCES POMIMO TRUDNEGO DZIECIŃSTWA?.....	23
17. JAKIE CZYNY KARALNE NAJCZĘŚCIEJ POPEŁNIAJĄ NIELETNI?.....	28
18. PRZESTĘPSTWA NIELETNICH W POLSCE NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ (materiał dodatkowy)....	32
19. JAKIE KOMPETENCJE MA SĄD W POSTĘPOWANIU KARNYM W STOSUNKU DO NIELETNICH .	33
20. JAKIE KARY MOŻE ORZEC SĄD RODZINNY	36
21. NIELETNI JAKO ŚWIADEK W POSTĘPOWANIU KARNYM	36
22. NIELETNI I DZIECI JAKO OFIARY	38
23. PRZESŁUCHANIE	40
24. WEJŚCIE NA ŚCIEŻKĘ PRZESTĘPCZĄ TO KARA DLA RODZINY I OTOCZENIA (materiał dodatkowy).....	41
25. DRUGA STRONA KARY- SPOŁECZNA	41
26. AGRESJA I PRZEMOC W SZKOLE	44
27. FORMY ZACHOWAŃ AGRESYWNYCH I PRZEMOCY	46
28. JAK ROZPOZNAĆ OFIARĘ PRZEMOCY W SZKOLE? (materiał dodatkowy)	47
29. JAK ROZPOZNAĆ SPRAWCĘ PRZEMOCY W SZKOLE? (materiał dodatkowy)	49
30. WPŁYW GRUPY NA POJAWIENIE SIĘ AGRESJI I PRZEMOCY (materiał dodatkowy).	50
31. INTERNET (materiał dodatkowy).....	51
32. CYBERPRZEMOC	52
33. FORMY CYBEPRZEMOCY.....	53
34. GROOMING- PEDOFILIA W INTERNECIE	57
35. NARZĘDZIA CYBERPRZEMOCY	58
36. SKUTKI CYBERPRZEMOCY.....	59
37. DOSTĘP DO PORNOGRAFII	60

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

38.	DOSTĘP DO SZKODLIWYCH TREŚCI.....	61
39.	UZALEŻNIENIE OD INTERNETU	64
40.	ZAGROŻENIA SPRZĘTOWE (materiał dodatkowy).....	67
41.	GDZIE SZUKAĆ POMOCY?.....	69
42.	FUNDUSZ SPRAWIEDLIWOŚCI	70
43.	LITERATURA.....	72

1. POWITANIE Z UCZNIAMI

Na początku każdego spotkania z licealistami należy się przedstawić, przekazać, że jesteś przedstawicielem Fundacji- Instytut Prawa Ustrojowego i powiedzieć, że ta lekcja będzie dotyczyła przestępczości wśród młodzieży, a także jej konsekwencji na wielu płaszczyznach.

2. PRZESTĘPSTWO

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czym Waszym zdaniem jest przestępstwo?

Przykładowe wyjaśnienia pojęcia „przestępstwo”:

1. „zawinione zachowanie się człowieka, zabronione przez ustawę pod groźbą kary jako społecznie niebezpieczne”¹.
2. według Kodeksu Karnego przestępstwo to: „popęlnienie czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”².
3. Olechnicki i Załęcki definiują przestępstwo jako „czyn zawiniony, naruszający obowiązujące prawo, uznany za społecznie szkodliwy lub niebezpieczny, a jednocześnie zagrożony formalnie określoną karą”³.
4. „**Przestępstwem** jest czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia (art.1 § 1 kk). Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma (art.1 § 2 kk). Sprawca czynu zabronionego, któremu nie można przypisać winy, nie popełnia przestępstwa (art.1 § 3 kk). Kodeks karny wprowadza podział przestępstw na zbrodnie i występki”⁴.

¹ Dane za stronę: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przestepstwo;3963639.html> (dostęp: 24.08.2021).

² *Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku* (Dz.U. 1997, Nr 88, poz. 553 z późn. zm.), zwany dalej: „Kodeksem karnym”.

³ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2000, s. 168.

⁴ Dane za stronę: <https://www.gov.pl/web/po-krakow/slowniczek-przydatnych-pojec> (dostęp: 24.08.2021).

Dopuszczenie się przestępstwa pociąga za sobą sankcje. W wielu przypadkach jego popełnienie odciska się negatywnie na psychice osoby, która je popełniła.

Warto także wyróżnić kolejne podstawowe pojęcia:

przestępczość- Hołyst opisuje ją jako „zbór czynów zabronionych przez ustawę pod groźbą kary, które to czyny popełnione zostały na obszarze danej jednostki terytorialnej w danym czasie”⁵.

czyn karalny- czyn zabroniony. Dzieli się on na przestępstwa lub przestępstwa skarbowe a także wykroczenie.

Przykłady wykroczeń:

- zakłócenie spokoju lub porządku publicznego;
- niszczenie, usuwanie lub czynienie niewidocznymi znaków lub napisów ostrzegających o niebezpieczeństwie;
- niszczenie znaków umieszczonych przez organ państwowy;
- nabywanie w celu odsprzedaży z zyskiem biletów wstępu na imprezy;
- rzucanie kamieniami lub innymi przedmiotami w pojazd mechaniczny będący w ruchu
- samowolne ustawianie, niszczenie lub włączanie znaków, sygnałów lub urządzeń ostrzegawczych lub zabezpieczających;
- kierowanie pojazdem po spożyciu alkoholu lub innego podobnie działającego środka
- kradzież;
- paserstwo umyślne i nieumyślne;
- umyślne uszkodzenie lub zniszczenie mienia;
- złośliwe utrudnianie lub uniemożliwianie korzystania z urządzeń użyteczności⁶.

⁵ B. Hołyst, *Kryminologia*, Wydawnictwo Prawnicze Lewis Nexis, Warszawa 2000, s. 51.

⁶ *Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. - Kodeks wykroczeń*, (Dz.U. 2021. 281).

Tak szerokie określenie czynów karalnych spełnia zadanie utrzymania **porządku prawnego** w społeczeństwie. Bardzo ważna jest więc znajomość prawa, nawet przez młodych ludzi, ponieważ popełnienie wykroczenia również grozi sankcjami prawnymi⁷. Nie jest tajemnicą, że przestępczość wśród młodych ludzi istnieje od zawsze, bez względu na epokę. Była ona widoczna jeszcze w Starożytności, czy Średniowieczu i trwa po dziś dzień. Różnicą jest jednak, że we współczesnym świecie ta skala narasta, a dzięki *mass mediom* wszyscy coraz częściej o takich przypadkach słyszymy. Jest ona uznawana za poważny problem i zjawisko społeczne, które naukowcy wiążą z rozwojem, postępem technicznym, urbanizacją, ruchliwością społeczną oraz zmianach w stosunkach rodzinnych⁸.

11. NIELETNI

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czy wiecie kogo traktujemy jako „nieletniego”?

Zgodnie z Kodeksem Karnym „nieletnim” jest osoba, która poniżej 17 roku życia⁹. Odpowiada karnie jedynie w określonych, szczególnych przypadkach.

Ustawa ta wskazuje na pewną kwalifikację wieku osoby nieletniej:

1. do 18 roku życia w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji;
2. od 13 -17 roku życia w zakresie postępowania o czyny karalne;
3. do 21 roku życia- w zakresie wykonywania środków wychowawczych czy poprawczych.

⁷ Dane za stronę: <https://www.profnet.org.pl/przestepczosc-nieletnich-jako-problem-spoeczny-cz-i/> (dostęp: 24.08.2021).

⁸ M. Łobocki, *ABC wychowania*, Lublin 2003; C.R. Hollin, D. Browne, E.J. Palmer, *Przestępczość wśród młodzieży*, Gdańsk 2004.

⁹ art. 10 §1 Kodeksu karnego.

Należy pamiętać, że nieletni z zasady odpowiada za swoje postępowanie przed sądem rodzinnym. Zdarzają się jednak przypadki, gdy nieletni odpowiada przed sądem karnym:

1. w momencie gdy nieletni popełnił czyn zagrożony karą razem z osobą dorosłą i konieczne jest łączne rozpatrywanie sprawy;
2. w chwili gdy wszczęto postępowanie po ukończeniu przez sprawcę 18 roku życia;
3. gdy nieletni dopuści się czynu zabronionego, określonego w Kodeksie Karnym i gdy okoliczności sprawy, a także stopień rozwoju sprawcy (np. jego warunki osobiste) przemawiają za tym. Chodzi tutaj o sytuację, gdy poprzednie środki wychowawcze czy poprawcze były nieskuteczne¹⁰.

12. NIELETNI A PRAWO

PYTANIE DO UCZNIÓW: Jak myślicie, dlaczego nieletni popełniają czyny karalne?

Młodzi ludzie popełniają czyny karalne z różnych przyczyn. Do takich zachowań często popycha ich wiele czynników. Często jest to niedostateczna pomoc ze strony najbliższych osób: rodziny, bliskich, wychowawców w szkole. Powinni być oni pomocni w identyfikacji pewnych wydarzeń, a także modyfikowaniu, czy zmiany zachowań, które należy dostosować do pewnych sytuacji¹¹.

¹⁰ art. 10 § 2 kodeksu karnego.

¹¹ Patrz szerzej: G. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Warszawa 1999; B. Paż, G. Paż., *Szkoła, która ochrania. Szkolny program profilaktyki*, Kraków 2002; F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*. t. 1, Warszawa 1982; J. Bryk, *Przemoc wobec dzieci w środowisku szkolnym [w:] Bezpieczeństwo człowieka w środowisku lokalnym* (red.) W. Ciczkowski, Olsztyn 1999.

Popęłnianie czynów zabronionych to wielki problem społeczny, z którym w mniejszym lub większym stopniu borykają się państwa całego świata. Naukowcy określają pewne **elementy, które determinują przestępczość wśród nieletnich:**

1. **Rodzina-** powielanie wzorców, czy zachowań, które mają swoje źródło w domu rodzinnym. To rodzina jest takim środowiskiem, która najbardziej oddziałuje na osobowość młodego człowieka i jest decydująca w kontekście jej kształtowania. Oczywiście rodzice, dziadkowie i rodzeństwo mogą mieć pozytywny wpływ na jednostkę, ale mogą również kształtować negatywne postawy życiowe. Na złą atmosferę w rodzinie wpływa konflikt pomiędzy rodzicami, przemoc, rozbiecie rodziny, alkoholizm, zły stosunek do dzieci, niski poziom moralny, zdemoralizowanie rodziców. Nieletni ma przeświadczenie że jest niekochany, niepotrzebny, przeszkadza, ale także przyswaja takie zachowania jako normalne i naturalne.

Należy również podkreślić, że nieletni dopuszczający się zachowań podlegających karze, pochodzą nie tylko z rodzin przemocowych, z uzależnieniami czy przeszłością kryminalną rodziców. Często dużym problemem jest także brak dostatecznej kontroli czy opieki nad dzieckiem. Przyczynami tego może być praca zawodowa rodziców, wychowywanie dziecka jedynie przez jednego z rodziców, choroby, niezaradność życiowa, ale także za mała atencja sprawami dziecka. Oczywiście sam fakt wychowywania się w takim modelu rodziny nie przesadza o dopuszczeniu się takich zachowań, natomiast stwarza większe zagrożenie dla rozwoju społecznego i psychicznego dziecka.

Dodatkowo bardzo ważna jest kwestia wychowania. Stosowanie niewłaściwych metod wychowawczych, rygor, surowe kary, czy niekonsekwencja mogą powodować poczucie lęku, zawodu, niepowodzenia. Może się to stać podłożem

konfliktów na linii rodzic- dziecko, co z kolei może prowadzić do buntu, ucieczek z domu, a w następstwie popełniania przestępstw¹².

Justyna Włodarczyk- Madejska opracowała poniższą tabelę, która określa czynniki ryzyka występujące w środowisku nieletnich.

Tab. 1. Czynniki ryzyka występujące w środowisku nieletnich

Środowisko wychowawcze	Dziewcząt	Chłopców
Struktura rodziny (w %)	pełna – 26,9 adopcyjna – 11,5 zrekonstruowana – 21,8 samotne wychowanie – 20,5	pełna – 29,2 adopcyjna – 5,0 zrekonstruowana – 21,0 samotne wychowanie – 26,3
Wykształcenie matki (w %)	podstawowe – 37,7 średnie – 21,3 zawodowe – 34,4 wyższe – 4,9	podstawowe – 40,5 średnie – 15,8 zawodowe – 35,9 wyższe – 4,2
Wykształcenie ojca (w %)	podstawowe – 25,6 średnie – 4,7 zawodowe – 60,5 wyższe – 9,3	podstawowe – 32,7 średnie – 10,2 zawodowe – 54,6 wyższe – 0,5
Sytuacja zawodowa matki (w %)	pracuje – 51,4	pracuje – 40,5
Sytuacja zawodowa ojca (w %)	pracuje – 53,8	pracuje – 49,6
Warunki bytowe (w %)	dobrze i bardzo dobrze – 19,2 przeciętne – 39,7 złe i bardzo złe – 6,4	dobrze i bardzo dobrze – 16,0 przeciętne – 41,7 złe i bardzo złe – 10,3
Sytuacja finansowa rodziny (w %)	przeciętna (więcej niż wynagrodzenie minimalne, mniej niż średnia krajowa) – 36,4 dobra (powyżej średniej) – 20,0 zła i bardzo zła (poniżej średniej)	przeciętna (więcej niż wynagrodzenie minimalne, mniej niż średnia krajowa) – 31,2 dobra (powyżej średniej) – 18,0 zła i bardzo zła (poniżej średniej)
Problemy matki (w %)	alkoholizm – 4,5 przestępczość/pobyt w zakładzie karnym – 1,5 przemoc domowa – 2,3	alkoholizm – 20,9 przestępczość/pobyt w zakładzie karnym – 7,8 przemoc domowa – 9,6
Problemy ojca (w %)	alkoholizm – 7,6 przestępczość/pobyt w zakładzie karnym – 4,8 przemoc domowa – 4,8	alkoholizm – 41,6 przestępczość/pobyt w zakładzie karnym – 26,7 przemoc domowa – 26,2

Źródło: J. Włodarczyk-Madejska, *Sylwetki nieletnich sprawców, wobec których sąd orzekł umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub zakładzie poprawczym*, „Archiwum Kryminologii”, tom XXXIX 2017, s. 310.

- Pieniądze**- chęć uzyskania pieniędzy lub innych korzyści materialnych. Często wiąże się z ich brakiem w domu rodzinnym, a także z niezaspokojonymi potrzebami finansowymi dziecka. Może wiązać się również z potrzebą

¹² J. Firla, *Psychospołeczne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, Katowice 2001, s. 22; Szerzej patrz: J. Żebrowski, *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, Toruń 2000.

zaimponowania rówieśnikom, których rodzice przeznaczają więcej środków na potrzeby dziecka. Ważną podkreślenia jest również fakt, że młodzi ludzie dopuszczają się czynów zabronionych jeszcze z innych powodów. Jednym z nich jest chęć niesienia pomocy swojej rodzinie, która znajduje się w słabszej sytuacji materialnej. Drugim, bardziej negatywnym jest chęć pozyskania środków na używki jak alkohol, papierosy, narkotyki lub dopalacze.

3. **Szkoła-** poza rodziną, szkoła może być również przyczyną zaburzeń prowadzących do zachowań podlegających karze. Jest instytucją masową, której podstawową funkcją obok nauczania jest również wychowanie młodzieży. Kolejnym zadaniem jest również pokazanie, w jaki sposób młodzi ludzie mogą korzystać ze swojego wolnego czasu.

Często jednak nie wywiązuje się ona z powierzonych jej wymagań. Złe warunki, które w niej panują, często odgrywały kluczową rolę w zejściu na złą drogę przez młodzież. Problemem może być również kadra nauczycieli, wychowawców czy pedagogów. Zdarzają się przypadki, które wskazują na bagatelizowanie obaw młodzieży, skali ważności czy poziomu konfliktów, do jakich dochodzi pomiędzy rówieśnikami.

Badacze wyróżniają czynniki, które powodują, że to szkoła może stać się zagrożeniem. Należą do nich:

- nieprawidłowe warunki infrastrukturalne- słabe warunki lokalowe, przeludnienie klas, które powoduje niedostateczną opiekę nad wychowankiem;
- niedostosowanie wymagań do możliwości dziecka;
- cechy charakterologiczne wychowawcy/nauczyciela, który może nie być w pełni dostosowany do pracy z młodymi ludźmi w wieku dorastania. Kluczowe w tym kontekście jest zbudowanie zaufania, tak by młody człowiek nie obawiał się powiedzieć o swoich problemach czy obawach opiekunowi.

Ważnym jest także dostrzeżenie grup, które w szczególności są narażone na niepowodzenia w szkole. Należą do nich dzieci, które prezentują w różnym stopniu odchylenia od normy; mają zaburzenia fizyczne; są mniej zdolne, mają mniejsze zdolności intelektualne; mają małe deficyty rozwojowe; powtarzają klasę, a tym samym wchodzą do nowego środowiska koleżeńskie; pochodzą z rodzin, które nie wywiązują się z obowiązku opiekuńczo-wychowawczego. Często zdarza się, że to właśnie spośród młodych ludzi, którzy mają niepowodzenia w szkole, wywodzą się osoby popełniające przestępstwa. Składają się na to niepowodzenia w nauce, trudności wychowawcze, których wynikiem są wagary czy agresja. Te zaś wiążą się z alkoholem, zażywaniem narkotyków a także kradzieżami, czy pobiciami. Takie osoby są również częstym narybkiem grup przestępczych.

4. **Rówieśnicy**- grupy rówieśnicze powstają dla zaspokojenia naturalnej potrzeby wspólnej zabawy, rozrywki, kontaktów z ludźmi w podobnym wieku, na podobnym poziomie rozwoju. Daje poczucie własnej wartości, zaspokaja potrzeby psychiczne i społeczne. W okresie dojrzewania są one tym bardziej ważne, ponieważ w tym wieku zmniejsza się zależność emocjonalna od rodziców. Zdarza się tak, że ważniejsi stają się rówieśnicy, starsze rodzeństwo, gwiazdy szeroko pojmowanej rozrywki, i to w ich gronie upatruje się nowych autorytetów, które wpływają na zachowania młodych ludzi. Młody człowiek znajduje w takiej grupie uznanie i aprobatę, a w przypadku gdy jest on odrzucony przez rodzinę czy środowisko szkolne, wówczas dąży on do jeszcze silniejszego zaznaczenia swojej pozycji w grupie rówieśniczej.

Rodzi to chęć zaimponowania kolegom i koleżankom, a także pewne spełnienie poprzez poczucie realizowania się w różnych grupach nieformalnych.

Rodzice czy szkoła często mają małą kontrolę nad działaniami takich grup, co może spowodować przejście ich członków na złą stronę.

Młoda osoba może ulec presji otoczenia, szantażu czy namowie do popełnienia czynu karalnego. Ważne jest także środowisko, w którym rozwija się młody człowiek. Jeśli w grupie rówieśniczej, młodzi ludzie dopuszczają się czynów karalnych, wówczas istnieje duża szansa, że nieletni postąpi w sposób podobny. To grupa rówieśnicza kreuje normy i zasady, którymi się kierują¹³.

Grupy nieformalne, w jakich gromadzą się nastolatki mogą prowadzić do ich uczestnictwa w grupach przestępczych. Młody człowiek zazwyczaj podporządkowuje się im, ponieważ jego psychika nie jest jeszcze w pełni ukształtowana. Łatwo ulega wpływom, wzoruje się na innych. Uczestnictwo w niej może również przyspieszyć proces wykołajenia społecznego. Często osoby, których nie stać na popełnienie przestępstwa samodzielnie, w grupie mają odwagę by je popełnić. Może to wynikać z potrzeby uznania czy akceptacji, lub przejścia swoistego „chrztu”¹⁴.

5. **środki masowego przekazu**- mass media oddziałują na rozwój młodzieży w sposób pośredni. Mimo tego ich wpływ jest bardzo istotny. Badania pokazują, że sceny morderstw, które pojawiają się w filmach, pozostawiają trwałe wrażenie na widzach. Filmy mogą również inspirować do inicjacji seksualnej, ucieczki z domu czy życia wbrew przyjętym normom. Dzieci, które oglądają sceny agresji, są same bardziej skłonne do jej przejawiania. Łatwiej przyjmują zachowania bohaterów filmowych lub przedstawicieli mass mediów, często identyfikują się z nimi i są częściej w stanie przejąć ich negatywne zachowania. Zacierają się granice pomiędzy prawdziwym życiem a rzeczywistością¹⁵.

¹³ J. Włodarczyk-Madejska, *Sylwetki nieletnich sprawców...* op. cit. s. 323 i dalsze. E. Jundziłł, *Potrzeby psychiczne dzieci i młodzieży*, Gdańsk 2002, s. 45.

¹⁴ E. Pelc, *Wpływ wybranych zjawisk patologicznych na bezpieczeństwo i porządek publiczny w Polsce*, Rzeszów 2010, s. 383.

¹⁵ P. Drzewiecki, *Zjawisko przestępczości nieletnich w Polsce*, "De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności" 2016, nr 2, s. 81 i dalsze.

W sieci co jakiś czas pojawiają się tzw. „challenge”, które namawiają do popełnienia jakiegoś czynu na zasadzie wyzwania, nagrania go i umieszczenia w Internecie np. dręczenie zwierząt, kradzież jakiegoś przedmiotu ze sklepu.

6. **poczucie bezkarności**- młodzi ludzie, którzy nie znają prawa i nie wiedzą co grozi im za popełnienie danego czynu. Ta niewiedza może powodować brak informacji na temat co jest przestępstwem a co nie. Myślą, że jeśli wcześniejsze zachowania uszły im „na sucho”, to również za kolejne nie spotka ich kara, a także jeśli są niepełnoletni, to nie pójdą do więzienia, a inne kary wydają im się mało dotkliwe.¹⁶

13. PATOLOGIA SPOŁECZNA

W ostatnich latach **termin patologii społecznej** stał się popularny. Oznacza on „zbiór danych na temat różnych negatywnych zjawiskach społecznych”. Słownik Wyrazów Obcych PWN definiuje patologię:

1. „zjawiska społeczne będące zagrożeniem dla życia społecznego, jego porządku i rozwoju, np. przestępczość, alkoholizm, narkomania,
2. postawy i zachowania jednostek i grup, niezgodne z wartościami i normami danej kultury i społeczeństwa”¹⁷.

Po transformacji ustrojowej w Polsce, pomimo szeregu pozytywnych zmian, doszło do powstania wielu zagrożeń, do których należały wzrost niepewności, bezrobocie, rozszerzenie strefy biedy i niedostatku, pogorszenie dostępu do usług społecznych jak ochrona zdrowia, opieka nad dzieckiem, kultura, mieszkalnictwo, wypoczynek,

¹⁶ J. W. Michalski, *Przestępczość wśród nieletnich*, dane za stroną: http://www.kurator.org.pl/pliki/opracowania/Przestepczosc_wsrod_nieletnich.pdf (dostęp: 24.08.2021).

¹⁷ L. Wiśniakowska, *Słownik wyrazów obcych PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.

większa przestępczość i alkoholizm. Zadaniem polityków jest minimalizowanie tych zjawisk poprzez programy pomocowe.

Główne zachowania patologiczne:

Alkoholizm jest ważnym problemem społecznym. Odnosi się do osób, które piją alkohol w sposób umiarkowany lub nadużywają go. Rosnącym problemem jest alkoholizowanie się młodych ludzi. Wynika ono głównie z naśladowania starszych, a także ciekawości, czy chęci zaimponowania rówieśnikom. Sprzyjająca jest łatwość kupna alkoholu, a także społeczne przyzwolenie dla picia alkoholu. Należy jednak podkreślić, że upojenie alkoholowe w młodym wieku, często sprzyja ryzykownym i niewłaściwym społecznie zachowaniom¹⁸. Niezwykle negatywny wpływ dla rozwoju dziecka jest alkoholizm rodziców. Rodzice, którzy nadużywają picia alkoholu nie są w stanie zapewnić dziecku podstaw, które pozwolą mu na prawidłowy rozwój. Zaburzone jest poczucie bezpieczeństwa, miłości, troski. W domu z problemem alkoholowym dziecko jest często zdane na siebie, a gdy nie umie sobie z tym poradzić, zdarza się, że ucieka z domu, zaniedbuje naukę, wagaruje, a w końcu również wkracza na przestępczą ścieżkę. Poza tym dzieci, które dorastają w rodzinie z problemem alkoholowym, same mają doświadczenia z piciem alkoholu we wczesnym wieku¹⁹.

Narkomania jest kolejną często występującą patologią wśród młodych ludzi. Psychologia określa, że jest ona efektem poszukiwania rozładowania napięcia, a także problemów życiowych. Konsekwencją jest uzależnienie, a także daleko idące skutki

¹⁸ G. Hagel, *Patologie społeczne*, Szczecin 2013, s. 6.

¹⁹ M. Jarosz, *Dewiacyjne zachowania młodzieży i ich determinanty środowiskowe*, Warszawa 1992, s.52; szerzej patrz: A. Durasiewicz, *Alkoholizm jako patologia społeczna - aspekt lokalny i krajowy*, [w:] *Trzeźwość i uzależnienia jako wyzwanie duszpasterskie i pedagogiczne*, (red.) K. Linowski, M. Jędrzejko, Radom 2012, s. 166 i dalsze; A. Jagielska i in., *Zjawisko alkoholizmu w Polsce jako zagadnienie prawne*, „Przegląd Lekarski” 2012, nr 69 (10), s. 1115-1117; patrz szerzej: A. Czernecka, *Alkohol a przemoc domowa*, [w:] *Alkohol, alkoholizm i przemoc*, (red.) K. Renda, Fundacja rozwoju KUL, Lublin 2004.

zdrowotne i społeczne. Należy również podkreślić, że w tym przypadku nie cierpi jedynie osoba uzależniona. Obciążona tym nałogiem jest również najbliższa rodzina, przyjaciele, sąsiedztwo. Przesłpstwa związane z narkotykami dotyczą handlem, dokonywaniu przestępstwa by zdobyć narkotyki, a także w wyniku ich zażywania²⁰.

Samobójstwo stanowi kolejną, specyficzną kategorię patologii społecznej. Przyczynami jego popełnienia jest poczucie krzywdy, brak odporności na stres, oparcia w rodzinie lub bliskich, odrzucenie, niepowodzenie w miłości itp. Przyczynami prób samobójczych przez młodzież mogą być również problemy szkolne, zbyt duże oczekiwania rodziców, presja środowiska, niewłaściwe stosunki z kolegami szkolnymi lub nauczycielami. Przyczynami samobójstwa może być również narkomania i alkoholizm²¹.

Prostytucja- oznacza kontakty seksualne w celach zarobkowych z większą liczbą osób. Przyczynami jest głównie trudna sytuacja życiowa, ubóstwo, pogoń za zyskiem, ale także dysfunkcjonalność rodziny, z której dana osoba pochodzi czy brak właściwych wzorców moralnych. Do prostytucji może również dojść pod przymusem lub namową osób trzecich. Wywołuje ona różne następstwa psychiczne, jak zaburzenia osobowości, brak szacunku do siebie, ale również wzrost zachorowań na różne schorzenia²².

²⁰ I. Pospieszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2008, s. 42; patrz szerzej: A. Barczykowska, *Między drugą free a terapią substytucyjną – w poszukiwaniu skutecznego modelu pomocy osobom uzależnionym i współzależnionym*, [w:] *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych. Z teorii i praktyki socjalnej*, (red.) Włodawczyk E., Cytlak I., Poznań 2011, s. 285 i dalsze; szerzej patrz: *Narkomania, spojrzenie wielowymiarowe* (red.) M. Jędrzejko, Pułtusk- Warszawa 2009.

²¹ R. Jabłoński, *Szkoła a zachowania samobójcze młodzieży*, Gdańsk 2001, s. 14; patrz szerzej: M. Michalska- Suchanek, *Fenomen samobójstwa*, Mikołów 2011.

²² R. Pawłowska, E. Jundziłł, *Wybrane zjawiska patologii społecznej w opinii współczesnej młodzieży*, Rzeszów 2002, s. 122; M. Drapalska-Grochowicz, *Zjawisko prostytucji – pomiędzy koniecznością a tabu?*. "Acta Universitatis Lodzianis. Folia Iuridica" 2018 nr 85, s. 33-45.

Agresja w znaczeniu szerokim, jest poważnym zagrożeniem patologicznym. Można jej doświadczyć w domu, wśród rówieśników. Występuje niemal w każdej szkole pod różnymi postaciami. Stosowana jest ona zazwyczaj wobec osób słabszych, jednakże ostatnio widoczna jest również agresja wobec nauczycieli, rodziny czy osób starszych. Niepokojący jest powszechny charakter agresji, a także fakt, że coraz młodsze dzieci dopuszczają się aktów agresji. Źródłem agresji jest często złe doświadczenie z przeszłości, stosowana agresja wobec agresora, brak odpowiednich wzorców. Przejawia się w przemocy fizycznej, ale również groźbach czy obraźliwych wypowiedziach²³. Przypadkowe popchnięcie kolegi, który upadł nie jest zachowaniem agresywnym, ale wyzwiska czy ośmieszanie kolei na forum klasy są agresją.

14. KTO NAJCZĘŚCIEJ ŁAMIE PRAWO? SYLWETKA MŁODEGO PRZESTĘPCY

Dzięki badania przeprowadzonym wśród nieletnich, którzy spotkali się z jedną z najsurowszych kar, jakie orzekł sąd, czyli umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub ośrodku poprawczym możemy skonstruować sylwetkę osoby, która dopuszcza się najcięższych przewinień w tym przestępstw.

Sylwetka nieletniego przestępcy:

1. chłopcy- (80%);

- w wieku 15-16 lat (68%);

²³ K. Pospiszyl, E. Żabczyńska, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa 1985, s.17; <https://www.wszpwn.com.pl/pl/salon-metodyczny/agresja-jej-istota-i-rodzaje.html> ;

<https://wydawnictwo.umk.pl/upload/files/OPEN%20ACCESS/DOI/Agresja%20%E2%80%93%20zjawisko%20skutki%20zapobieganie..pdf>

- popełnili czyn karalny- (81%);
- skierowany przeciwko mieniu (52%);
- zamieszkują w miastach (79,6%);
- stwarzający problemy w szkole: wagary (78%), powtarzanie klasy (66%), słabe wyniki w nauce (64%);
- palenie papierosów (70%);
- spożywanie alkoholu (63%);
- agresywne zachowanie, ucieczki z domów (50%);
- recydywa- mieli już wcześniej doświadczenie z wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich (62%), a także zostali uprzednio ukarani (89%), w tym prawie 60% nadzór kuratora²⁴.

2. dziewczyny- 20%

- w wieku – 14-15 lat (66,7%);
- popełniły czyn karalny- (20%)
- skierowany przeciwko zdrowiu i życiu- (26,7%);
- zamieszkują w miastach (83,3%);
- stwarzający problemy w szkole: wagary (82%) , powtarzanie klasy (56%) , słabe wyniki w nauce (70%);
- palenie papierosów (74%) ;
- spożywanie alkoholu (73%);
- agresywne zachowanie (58%), ucieczki z domów (80%) ;

²⁴ Justyna Włodarczyk-Madejska, *Sylwetki...* op. cit. s. 310.

- recydywa- miały już wcześniej doświadczenie z wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich (42%), a także zostały uprzednio ukarane (65%), w tym prawie nadzór kuratora (32%)²⁵.

15. CZY MŁODZI PRZESTĘPCY ZAWSZE POCHODZĄ Z „BIEDNYCH RODZIN”?

Należy pamiętać, że przedstawione wyżej statystyki, to tylko pewien generalizujący obraz, który pokazuje nam najczęstsze przypadki. Należy i tutaj pozostać sprawiedliwym i wskazać, że przestępstw dokonują nie tylko młodzi ludzie, którzy w jakimś stopniu w swoim życiu doświadczyli którejś z patologii, a ich rodziny borykały się z trudną sytuacją finansową.

Wiele doniesień prasowych uwidacznia sprawy, w których młode „gwiazdy tzw. showbiznesu”, czy dzieci znanych osób dopuszczały się różnych czynów zabronionych. Ich tłem nie była zazwyczaj patologia, czy zła sytuacja finansowa, a częściej brak odpowiednich wzorców wychowawczych, brawura, czy poczucie bezkarności.

Poniżej przedstawiono sylwetki znanych osób lub członków ich rodzin, którzy w młodym wieku dopuścili się czynów zabronionych:

²⁵ Opracowanie własne na podstawie tabeli nr 2 z : Justyna Włodarczyk-Madejska, *Sylwetki...* op. cit. s. 310 i dalsze.

1. **Macaulay Culkin**- aktor znany najbardziej z tytułowej roli w filmie „Kevin sam w domu” i „Kevin sam w Nowym Jorku”, 24-letniego Culkina aresztowano za posiadanie 17 gram marihuany oraz środków psychotropowych.

Źródło: Dane za stroną: <https://wszystko-o-wszystkim.life/kino/depresja-uzaleznienie-od-alkoholu-i-narkotykow-smutne-zycie-macaulaya-culkina.html> (dostęp: 24.08.2021).

2. **Cameron Douglas- syn Michaela Douglasa**- „Przez lata wielokrotnie był aresztowany za ich posiadanie substancji odurzających, a także ich dystrybucję. W 2010 r. został skazany na pięć lat pozbawienia wolności, a gdy podczas odsiadki okazało się, że jeden z jego prawnik dostarcza mu narkotyki do aresztu, otrzymał kolejny wyrok - cztery i pół roku więzienia”²⁶. Słowa Camerona: *„Nienawidziłem ludzi, którzy stali się wrakami przez narkotyki, a jednocześnie sam nie mogłem przestać brać”*. Słowa ojca Michaela: *„Bywały chwile, kiedy traciłem nadzieję (...) Życie stało się pasmem kryzysów. Myślałem, że go stracę”*²⁷. Te słowa

²⁶ Dane za stroną: <https://kobieta.onet.pl/dziecko/zagraniczne-gwiazdy-ktorych-dzieci-mialy-problemy-z-prawem-zdjecia/4zmgzz1> (dostęp: 24.08.2021).

²⁷ Dane za stroną:

https://www.pudelek.pl/artukul/151994/michael_douglas_o_synu_uzaleznionym_od_narkotykow_myslalem_ze_go_strace/ (dostęp: 24.08.2021).

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

pokazują dobitnie jak ciężka jest narkomania nie tylko dla uzależnionego, ale również dla jego otoczenia.

Źródło: fragment okładki magazynu „People” z dnia 28 października 2019.

- 3. Nick Hogan syn Hulk’a Hogan’a-** Nick Hogan w 2007 r. uczestniczył w nielegalnych wyścigach samochodowych. Niestety jeden z nich zakończył się tragicznie. Jego auto rozbiło się, a nastolatek i jego kolega, John Graziano, trafili do szpitala. Hogan nie miał wielkich obrażeń (w przeciwieństwie do Graziano miał zapięte pasy). Jego przyjaciel nie miał jednak tyle szczęścia. Podczas wypadku doznał poważnego uszkodzenia mózgu. Nick Hogan został skazany na osiem miesięcy pozbawienia wolności, a także dozór, 500h prac społecznych i zakaz prowadzenia pojazdów na okres trzech lat²⁸.

²⁸ Dane za stroną: <https://kobieta.onet.pl/dziecko/zagraniczne-gwiazdy-ktorych-dzieci-mialy-problemy-z-prawem-zdjecia/4zmgzz1#slajd-13> [dostęp: 24.08.2021].

Źródło: Byron Purvis/AdMedia / Agencja BE&W.

4. **Kelly Osbourne, córka Ozzy i Sharon Osbourne'ów** „w 2008 r. zarzucono napaść podczas imprezy w klubie. Jej ofiarą miała być dziennikarka "Daily Mirror", Zoe Griffin. Córka Ozzy'ego i Sharon Osbourne'ów przez lata była też uzależniona od alkoholu i narkotyków. "Nie sądziłam, że dożyję 35. roku życia" - przyznała w jednym z wywiadów"²⁹.

²⁹ Dane za stronę: <https://kobieta.onet.pl/dziecko/zagraniczne-gwiazdy-ktorych-dzieci-mialy-problemy-z-prawem-zdjecia/4zmgzz1#slajd-14> [dostęp: 24.08.2021].

Źródło: Face to face/ImagePressAgency / Agencja BE&W

5. **Cameron Herrin**- jedna z ostatnich, niezwykle medialnych spraw. „21-letni Cameron został skazany na 24 lata więzienia za potrącenie matki z rocznym dzieckiem - obydwie ofiary zmarły na miejscu. Młody i atrakcyjny Herrin stoi daleko od tradycyjnego wizerunku przestępcy odsiadującego wieloletni wyrok. Jego aparycja wpływała na to, że internauci potraktowali go lepiej niż inne osoby popełniające podobne przestępstwa. W Internecie rozpoczęto akcję wsparcia dla przestępcy - uczestniczący bronili skazanego, tworząc wzruszające

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

kompilacje z sali sądowej lub grafiki przedstawiające go jako anioła. Domagali się złagodzenia wyroku lub nawet uniewinnienia³⁰.

Źródło: YT/ABC Action News / Materiały prasowe

16. CZY MOŻNA OSIĄGNĄĆ SUKCES POMIMO TRUDNEGO DZIECIŃSTWA?

Nie należy również generalizować twierdząc, że trudności, jakie dotyczą ludzi w dzieciństwie- brak odpowiedniego wsparcia rodziny, brak wzorców, bieda, starcie się z różnego rodzaju patologiami, czy kryminalna przeszłość rodziców lub opiekunów,

³⁰ Dane za stronę: <https://noizz.pl/spoleczenstwo/cameron-herrin-idzie-do-wiezienia-kto-broni-drogowego-przestepcy/658j7yd> [dostęp: 24.08.2021].

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

skazuje na porażkę młodego człowieka, któremu przyszło wzrastać w takim środowisku. Rzecz jasna trudniej jest mu osiągnąć sukces, lecz nie jest to niemożliwe. Poniższe przykłady pokazują znane osoby, którym pomimo ciężkiego dzieciństwa udało się im zdobyć to, co zamierzali.

1. **Anna Lewandowska-** „w przeszłości borykała się z biedą. Do tego stopnia, że pomagał jej Caritas. Po tym jak od rodziny odszedł jej ojciec, znany operator Bogdan Stachurski, Ania wraz z rodzeństwem i mamą była w naprawdę ciężkiej sytuacji finansowej. Trenerka przyznała, że nie miała na podręczniki szkolne, a w zimie chodziła w dziurawych butach”³¹.

Źródło: MW Media

³¹ Dane za stronę: <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/te-gwiazdy-nie-mialy-latwego-dziecinstwa-dzis-sa-znane-i-bogate/g4vl2qd#slajd-2> [dostęp: 24.08.2021].

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

2. **Jakub Błaszczkowski**- „Beztroskiego dzieciństwa nie miał także Kuba Błaszczkowski. Piłkarz dorastał z ojcem pijakiem, którzy znęcał się nad jego matką. Ta często zmuszona była uciekać z synami, Dawidem i Kubą, do swojej matki by nie dosięgła ich wściekłość męża. Piłkarz jako jedenastolatek przeżył prawdziwą tragedię. Ojciec Kuby zamordował matkę na jego oczach. W jednej chwili mały Kuba stracił oboje rodziców. Ojciec trafił na 15 lat do więzienia. Chłopcami zajęła się babcia Fela. Gdy miał 14 lat, próbował popełnić samobójstwo. Podciął sobie żyły kawałkiem szkła, po którym blizny ma do dziś”³².

Źródło: MW Media

³² Dane za stroną: <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/te-gwiazdy-nie-mialy-latwego-dziecinstwa-dzis-sa-znane-i-bogate/g4vl2qd#slajd-10> [dostęp: 24.08.2021].

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

- 3. Edyta Górniak-** „Różami nie było usłane także dzieciństwo Edyty Górniak. Gdy miała 9 lat, jej ojciec zostawił rodzinę. Została z mamą i siostrą. W domu najwyraźniej nie było najlepiej. Edyta do dziś ma ciężki kontakt z bliskimi. Na domiar złego wokalistka często była szykanowana przez swoich rówieśników. Problemem była inna karnacja. - Gdy ktoś się źle zachowywał, nauczycielka mówiła, że usiądzie ze mną za karę - wspominała piosenkarka. - Dzieci nie rozumiały, co znaczy mieć pochodzenie cygańskie. Ale rozumiały, co znaczy, że ktoś jest brudny. Gdy byłam nastolatką, wybielałam skórę cytryną i ogórkiem, żeby nie zwracać na siebie uwagi karnacją. Chciałam mieć koleżanki i kolegów, być taka jak oni, nie wyróżniać się – wyznała w jednym z wywiadów Edyta Górniak”³³.

Źródło: MW Media

³³ Dane za stronę: <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/te-gwiazdy-nie-mialy-latwego-dziecinstwa-dzis-sa-znane-i-bogate/g4vl2qd#slajd-13> [dostęp: 24.08.2021].

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

4. **Piotr „Liroy” Marzec** „W wywiadach często opowiada o ojcu alkoholiku, bityj przez niego matkę, ucieczkach z domu i izbach dziecka. Ojciec nie raz i jego skatował. Prawdziwą traumą była dla niego sytuacja, w której ojciec chciał go zabić. Przez wiele lat spał potem z nożem pod poduszką”³⁴.

Źródło: MW Media

³⁴ Dane za stronę: <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/te-gwiazdy-nie-mialy-latwego-dzieinstwa-dzis-sa-znane-i-bogate/g4vl2qd#slajd-12> [dostęp: 24.08.2021].

17. JAKIE CZYNY KARALNE NAJCZĘŚCIEJ POPEŁNIAJĄ NIELETNI?

PYTANIA DO UCZNIÓW: Wymieńcie Waszym zdaniem 5 czynów karalnych, których młodzi ludzie dopuszczają się najczęściej.

Przestępczość wśród młodych ludzi jest problemem społecznym na skalę światową. Doświadcza go każde państwo, a ze względu na społeczne poczucie bezpieczeństwa, stara się prowadzić swoją politykę tak, by ją zmniejszyć. Postępowanie młodych ludzi, które jest sprzeczne z normami obyczajowymi, przyjętymi w ramach jednego porządku, oznacza zachowanie bezprawne. Nie zawsze stanowi to czyn zabroniony. Szerzej oba pojęcia omawia Kodeks Karny, w którym znajduje się wiele odwołań do popełnienia czynu zabronionego, a także zachowania bezprawnego, w tym groźby bezprawnej³⁵. W kontekście nieletnich, odpowiednim źródłem prawa jest tutaj ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich³⁶. Jej zadaniem jest regulowanie postępowania w sprawach nieletnich, którzy zagrożeni są demoralizacją i dopuszczają się czynów karalnych.

Zgodnie z nimi czyn karany to czyn zabroniony przez ustawę jako przestępstwo, przestępstwo skarbowe oraz wykroczenie. Kodeks wykroczeń wskazuje na: „zakłócanie porządku publicznego, uszkodzanie znaków lub urządzeń zapobiegających niebezpieczeństwu, niszczenie i uszkodzanie znaków umieszczonych przez organ państwowy, rzucanie kamieniami w pojazd będący w ruchu, samowolna zmiana znaków lub sygnałów drogowych, prowadzenie pojazdów przez osobę będącą po użyciu alkoholu, kradzież lub przywłaszczenie mienia o wartości (obecnie poniżej 420 zł), paserstwo mienia o wartości (poniżej 420 zł), niszczenie lub uszkodzanie mienia (jeśli szkoda nie przekracza 420 zł), spekulacja

³⁵ np. art. 1 lub 5 Kodeksu Karnego.

³⁶ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228), zwana dalej: „Ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich”.

biletami wstępu, utrudnianie korzystania z urządzeń przeznaczonych do użytku publicznego³⁷.

Takie szerokie określenie i uszczegółowienie czynów karalnych ma do spełnienia zadanie utrzymania porządku prawnego.

Dane, którymi dysponuje Policja pokazują, że w 2020 roku w Polsce stwierdzono 786 302 przestępstwa, a także ujawniono 310 736 podejrzanych. Wśród nich było 8 287 nieletnich, którzy dopuścili się 18 951 czynów. Wśród nich było 18,6% dziewcząt i 81,4 % chłopców³⁸.

Czyny karalne o charakterze kryminalnym, których dopuścili się nieletni w 2020 roku :

1. **Robój, kradzież, wymuszenie-** 816 czynów karalnych, co stanowi 4,3% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich.
2. **Kradzież cudzej rzeczy-** 1966 czynów karalnych, co stanowi 10,4% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich.
3. **Kradzież z włamaniem-** 1886 czynów karalnych, co stanowiło 9,9% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich.
4. **Uszkodzenie mienia-** 884 czyny karalne, co stanowiło 4,7% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich.
5. **Udział w bójce lub pobiciu-** 426 czynów karalnych, co stanowiło 2,2% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich
6. **Przestępstwa narkotykowe-** **6998 czynów karalnych, co stanowiło 36,9%** ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich
7. **Zabójstwo- 1 czyn karalny; procent**

³⁷ Patrz: rozdział XVII Ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, (Dz. U. z 2013 r. poz. 482, z późn. zm.)

³⁸ Biuro Prewencji KGP, Wydział Prewencji, *Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczości nieletnich w Polsce w 2020 roku, dane za stroną:* <https://policja.pl/download/1/358407/Przestepczosnieletnichw2020r.pdf>, (dostęp: 24.08.2021).

8. **Gwałt**- 41 czynów karalnych w kategorii **procent**, którzy dopuścili się prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości, z czego 46 stanowili nieletni sprawcy.
9. **Przestępstwa drogowe**- 173 czynów karalnych, co stanowiło Ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich. Przestępstwem drogowym jest naruszenie (nawet nieumyślne) zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym, w przypadku gdy skutkiem naruszenia było:
- spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym;
 - spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa katastrofy w ruchu lądowym
 - śmierć, uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia innej osoby
 - poważna szkoda w mieniu, które nie należy do sprawcy³⁹.

Analizy pokazują, że w 2020 roku 136 młodych ludzi, którzy dopuścili się czynów karalnych w momencie ich popełnienia byli nietrzeźwi, a 42 osoby były pod wpływem środków odurzających lub narkotyków.

Policja wskazała również, że w 2020 roku ujawniono 5 191 nieletnich pod wpływem alkoholu i 869 pod wpływem narkotyków. Do jednostek Policji w celu wytrzeźwienia doprowadzono 31 chłopców i 5 dziewcząt. Należy jednak pamiętać, że skala tych zachowań jest zdecydowanie większa. Wiele spraw nie jest zgłaszanych na Policję. Często młodzi ludzie nie ponoszą odpowiedzialności za swoje czyny lub kwestie te załatwiane są bez udziału Policji, np. w szkole, w ramach porozumień pomiędzy sprawcą a ofiarą.

Często zdarza się tak, że młodzież nie ma dostatecznej wiedzy dotyczącej tego, czy dany czyn jest zabronionym czy nie, a także czy czyni to jakieś sankcje prawne⁴⁰. Przez to dopuszczają się niektórych czynów wielokrotnie. Takich przykładów działań młodych agresorów jest wiele. Bogumiła Bogacka- Osińska podaje przykłady:

³⁹ Biuro Prewencji KGP, Wydział Prewencji, *Informacja dotycząca...* op. cit.

⁴⁰ Patrz szerzej: P. Drzewiecki, *Zjawisko przestępczości...* op. cit.

1. Dwie uczennice gimnazjum, popełniły 15 czynów karalnych, polegających na nakłanianiu do spożywania alkoholu, biciu oraz znęcaniu się nad kolegami i koleżankami z klasy;
2. 10-letni chłopiec bił uczniów, posługując się atrapami pistoletów i noża, groził nauczycielom ze szkoły pozbawieniem życia.
3. Dwie uczennice gimnazjum wysyłały do koleżanek SMS-y z groźbami. W toku prowadzonych czynności ustalono, że jedna ze sprawczyń dokonywała znieważeń, znęcała się nad koleżankami i kolegami z klasy, nakłaniania ich do spożywania alkoholu,
4. W jednej z warszawskich szkół, problem wychowawczy był na tyle trudny, że dyrekcja szkoły postanowiła poszukać pomocy policji, aby wspólnie rozwiązać trudności, jakie występowały z pewną grupą uczniów. Sprawa dotyczyła przemocy stosowanej przez podopiecznych. Przejawiała się ona w postaci wymuszeń papierosów, pobić, podpalania ubrań kolegom. W wyniku ustaleń policji okazało się, że uczniowie dopuszczali się różnorodnych aktów agresji wobec swoich koleżanek i kolegów. Zachowanie nieletnich było tak drastyczne i naganne, że w pełni wyczerpywały znamiona przestępstw, takich jak: rozboje, wymuszenia rozbójnicze, groźby karalne, narażenia na niebezpieczeństwo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, nietykalności cielesnej, znieważeń, pobić. Młodzież czuła potęgę siły działania w grupie właśnie w ten sposób.
5. „Dręczenie kotów” W policyjnej praktyce znane są przypadki występowania "fali" placówkach pełniących funkcję opiekuńcze i wychowawcze. Zjawisko to wiąże się z ustalaniem przez młodzież zasad postępowania w stosunku do nowo przybyłych osób, którym wyznacza się wyraźnie określone miejsce w hierarchii. Pozbawia się ich prawa do dysponowania swoją własnością; wymaga podporządkowania ustalonym przez przywódcę grupy zasadom. Takim przywódcą jest na ogół wychowanek najdłużej przebywający w placówce. Zjawisko "dręczenia kotów" funkcjonuje w wielu środowiskach młodzieżowych. Utrudnia prawidłowe funkcjonowanie w grupach formalnych

i nieformalnych dzieci. Jest to problem, który należy rozpatrywać nie tylko przez pryzmat ścigania sprawców tych czynów, ale łączyć go ściśle z wychowaniem młodego pokolenia⁴¹.

18. PRZESTĘPSTWA NIELETNICH W POLSCE NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ (materiał dodatkowy).

Prowadzenie polityki w zakresie przestępczości nie może się zamknąć na obszarze jednego państwa. Szczególną rolę odgrywa tutaj Unia Europejska. Dzieje się to głównie ze względu na bezproblemową migrację oraz kwestie globalizacji. Dodatkowo, w wielu państwach grupą wzmożonego ryzyka określa się dzieci z rodzin imigracyjnych. Muszą one pokonać barierę językową i kulturową, a zmiana otoczenia może prowadzić do zaburzeń w rozwoju. Dużą rolę odgrywają tutaj mass media, które przekazują pewne wzory zachowania we wszystkich państwach świata.

Pomimo tego, że państwa różnią się od siebie pod względem kulturowym, pewne zjawiska mają charakter uniwersalny. Przykładem jest spożywanie alkoholu przez młodych ludzi. Dane pokazują, że pierwsze spożycia alkoholu w Polsce sięga już 13 lat⁴². Nie jest to jednak wynik odosobniony. Badania pokazują, że średnio 97% 15 latków w Europie przynajmniej raz spożywało alkohol⁴³.

W Polsce aż 25% młodzieży deklarowało zażywanie narkotyków. Jest to 12 miejsce w Europie. Pierwszym miejscem są Czechy, w których aż 43% przyznało się do kontaktu z narkotykami⁴⁴.

⁴¹ B. Bogacka-Osińska, *Nieletni w świetle wybranych kategorii przestępstw*, "Niebieska Linia" 2003, nr 4, dostępny na stronie: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/831-nieletni-w-swietle-wybranych-kategorii-przestepstw.html> (dostęp: 24.08.2021).

⁴² J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną*, Warszawa 2011, s. 19.

⁴³ *European School Survey Project on Alcohol and Drugs*

⁴⁴ *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Summary 2011 ESPAD report. Substance use among students in 36 European countries*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2012, s. 6.

Należy jednak wskazać, że zjawisko przestępczości jest różnie rozumiane w ramach wewnętrznych porządków prawnych w Unii Europejskiej. Podobnie przewidywane są różne środki karne. Niektóre państwa opracowały prawo karne dla nieletnich, przewidując inne sankcje, inne zaś stosują kary takie same jak w przypadku dorosłych, jedynie z pewnymi ograniczeniami.

Badania pokazują również, że w Europie średnia przestępczość młodocianych kształtuje się na poziomie 15%. Jest to duży odsetek. Państwa starają się dostosować swoje systemy do współczesnych realiów, napotykały jednak na duże trudności. Zdarza się, że systemy są nieskuteczne lub nawet ułomne ekonomicznie, zwłaszcza, że przestępczość wśród młodych ludzi wzrasta, a przestępstwa przez nich popełniane są coraz poważniejsze. Celem Unii Europejskiej powinna być szeroko zakrojona współpraca na rzecz polityki informacyjnej, a także w kwestii przeciwdziałania przestępczości wśród nieletnich⁴⁵.

19. JAKIE KOMPETENCJE MA SĄD W POSTĘPOWANIU KARNYM W STOSUNKU DO NIELETNICH

Jak już wcześniej wspomniano, sprawy nieletnich rozpatruje sąd rodzinny. Najważniejszym jednak warunkiem jest to, by postępowanie zostało wszczęte przed ukończeniem 18 roku życia przez sprawcę. Przewiduje się jednak od tego odstępstwo. W szczególnie określonych przypadkach, kompetencje takie przekazano sądowi karnemu w dwóch przypadkach:

⁴⁵ Patrz szerzej: P. Drzewiecki, *Zjawisko przestępczości...* op. cit.; Patrz szerzej: K. Dudka, H. Paluszkiewicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2020; patrz szerzej: S. Hoc, A. Jaworska-Wieloch, M. Kalitowski, L. Tyszkiewicz, L. Wilk, P. Zawiejski, T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz, *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2020.

1. Gdy zachodzi podstawa do orzeczenia kary wobec nieletniego, który po ukończeniu 15 roku życia dopuścił się czynu zabronionego, a także może odpowiadać na „zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”⁴⁶.
2. Gry nieletni popełnił przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, a postępowanie wszczęto po ukończeniu 18 lat lub gdy pozostało w ścisłym związku z czynem dorosłego i niezbędne jest łączne rozpoznanie sprawy⁴⁷.

Sąd karny, w sprawach nieletnich wykonuje swoje prawa na podstawie Kodeksu Karnego, a także ustawy i postępowaniu w sprawach nieletnich. Wynikają z nich pewne prawa nieletnich:

1. W takim postępowaniu nieletni musi mieć obrońcę, zgodnie z zasadą obligatoryjnej ochrony dla oskarżonego, który nie ukończył 18 lat, w czasie postępowania karnego, a nie w momencie dopuszczenia się przestępstwa⁴⁸. Obejmuje ono postępowanie przygotowawcze oraz sądowe. Nieletni może mieć do 3 obrońców, którzy ustanawiają jego opiekunowie ustawowi⁴⁹. W takich sprawach stroną jest nie tylko młody człowiek, ale także rodzice nieletniego lub jego opiekun⁵⁰.

⁴⁶ Art. 10 § 2 *Kodeksu karnego*.

⁴⁷ art. 16 § 2 *Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*; wyr. SA w Krakowie z 27.3.2005 r., II AKa 252/04; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2014, s. 338.

⁴⁸ 79 § 1 pkt 1 *Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego* (Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555), zwana dalej: „kodeksem postępowania karnego”; SN z 2.2.2016 r., IV KK 337/15, Prok. i Pr. 2016, Nr 5, poz. 11, Patrz szerzej: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020.

⁴⁹ art. 76 *kodeksu postępowania karnego*.

⁵⁰ art. 18 § 2 pkt 1 lit. c *ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*.

2. Obowiązkiem sądu jest zawiadomienie o terminie rozprawy, podczas której strony mogą zajmować określone stanowiska⁵¹.
3. Postępowanie w sprawie nieletniego musi charakteryzować się podejściem indywidualnym, kierując się zdrowiem dziecka, dojrzałością psychiczną oraz środowiskiem, w którym dorasta. Sąd wymierzając sprawę nieletniemu ma przede wszystkim zadania wychowawcze⁵².
4. Sąd zleca kuratorowi przeprowadzenie wywiadu środowiskowego. Może także zwrócić się o wydanie opinii do zespołu biegłych sądowych.
5. Sąd może również zwrócić się do biegłego psychiatry o zbadanie lub obserwację w odpowiednim podmiocie leczniczym nieletnich.
6. Może również umieścić nieletniego w schronisku dla nieletnich- jako środek tymczasowy⁵³.

Podczas postępowania karnego, Policja może przesłuchać nieletniego w obecności rodziców lub opiekunów. Po spełnieniu szeregu warunków, nieletni może zostać zatrzymany i umieszczony w policyjnej izbie dziecka.

Rozprawa w sprawie nieletniego, co do zasady odbywa się za zamkniętymi drzwiami, chyba że jej jawność jest uzasadniona ze względów wychowawczych. Pozwala to uniknąć stygmatyzacji nieletniego⁵⁴. W pozostałych kwestiach nieletni jest traktowany jak dorosły.

⁵¹ SN z 14.12.2007 r., IV KK 285/07; art. 98 § 1 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy, (Dz. U. z 2020 r., poz. 1359).

⁵² art. 54 § 1 kodeksu karnego.

⁵³ S. Hypś, Nieletni jako uczestnicy postępowania karnego, dane za stroną: <https://ipu.org.pl/nieletni-jako-uczestnicy-postepowania-karnego-dr-slawnomir-hyps/> (dostęp: 24.08.2021).

⁵⁴ Art. 360 kodeksu karnego; art. 32n § 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich; J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego...* op. cit. s. 967.

20. JAKIE KARY MOŻE ORZEC SĄD RODZINNY

Wszystkie pozostałe sprawy, które nie wynikają z jurysdykcji sądu karnego, a dotyczą nieletnich, rozpatruje sąd rodzinny. Środki te mogą być orzekane łącznie, wobec nieletnich, którzy przejawiają demoralizację lub tych, którzy dopuścili. Może on:

1. Udzielić upomnienia;
2. Zobowiązać nieletniego do zadośćuczynienia na rzecz pokrzywdzonego np. naprawienia wyrządzonej szkody, wykonania jakiejś pracy, do przeprosin;
3. orzec przymus podjęcia nauki, uczestnictwa w zajęciach wychowawczych lub terapeutycznych, zaprzestania picia alkoholu, brania narkotyków lub dopalaczy;
4. Ustanowić nadzór, który będzie pełnił rodzic, opiekun, kurator lub inny organ;
5. Skierować nieletniego do ośrodka kuratorskiego lub do organizacji społecznej o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym;
6. Nałożyć zakaz prowadzenia pojazdów;
7. Orzec przepadek rzeczy, które zostały uzyskane w związku z popełnieniem czynu karalnego;
8. Umieścić w rodzinie zastępczej, młodzieżowym ośrodku wychowawczym, młodzieżowym ośrodku socjoterapii, w zakładzie poprawczym;
9. Zastosować inne środki przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁵⁵.

21. NIELETNI JAKO ŚWIADEK W POSTĘPOWANIU KARNYM

PYTANIE DO UCZNIÓW: Kim jest świadek? Jaką pełni rolę w postępowaniu?

Świadkiem, w kontekście procesu karnego, jest osoba, która została wezwana do złożenia zeznań. Rzeczywiście jest to osoba posiadająca wiedzę w temacie zdarzenia. Jego zeznania stanowią bardzo ważną część materiału dowodowego.

⁵⁵ Dane za stronę: <https://tygodniksanocki.pl/2019/11/22/mlodzi-gniewni-przestepstwa-i-ich-skutki-wsrod-mlodziezy/> (dostęp: 24.08.2021).

Może nim być osoba obecna podczas zdarzenia, a także ta, która w sposób pośredni posiadała wiedzę na jego temat.

Kodeks postępowania karnego nie przewiduje ograniczeń wieku świadka. Dopuszcza się więc również możliwość składania zeznań przez nieletnich. Należy jednak podnieść, że znaczenie zeznań składanych przez nieletniego nie może przesłaniać konsekwencji, jakie może ono wyrzucić na zdrowiu lub bezpieczeństwie młodego człowieka. Najważniejszym jest dobro dziecka i ochrona jego psychiki⁵⁶.

Nie odbiera się jednak przyrzeczenia od nieletnich, którzy nie ukończyli 17 rok życia. Dzieje się to dlatego, że nie podlega on odpowiedzialności karnej, ale również może nie być stanie pojąć znaczenia przysięgi, którą wypowiada. Zostają oni jednak pouczeni o obowiązku mówienia prawdy, konsekwencjach składania fałszywych zeznań, także wyjaśnieniu potrzeby ich złożenia⁵⁷. Na nieletnim spoczywa również obowiązek stawienia się na wezwanie w charakterze świadka.

W przypadku, gdy osoba nie ukończyła 15 lat, wówczas czynności z jej udziałem powinny odbywać się z obecności przedstawiciela ustawowego, chyba że postępowanie stoi temu na przeszkodzie. Przesłuchujący może wtedy dopuścić do udziału w przesłuchaniu wychowawcę lub pedagoga. Jeśli dziecko wskaże, że będzie się krępować zeznawać przy rodzicach, wówczas jego obecność również może zostać uchylona⁵⁸.

Nieletni świadek może również odmówić składania zeznań⁵⁹. Przez wzgląd na psychikę dziecka, w przesłuchaniu może uczestniczyć również psycholog lub biegły lekarz⁶⁰.

⁵⁶ K. Szczechowicz, *Ochrona małoletniego świadka w postępowaniu karnym – wybrane aspekty*, „Studia prawnoustrojowe” 2020, nr 49, s. 317; R. Koper, *Badania świadka w aspekcie jego ochrony w procesie karnym*, Warszawa 2015, s. 14-15.

⁵⁷ D. Drajewicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1-424*, Warszawa 2020;

⁵⁸ SN z 26.11.2008 r., IV KK 381/08,

⁵⁹ art. 182 § 1 kodeksu postępowania karnego; SN z 19.2.2003 r. I KZP 48/02.

⁶⁰ art. 192 § 2 kodeksu postępowania karnego.

22. NIELETNI I DZIECI JAKO OFIARY

W procesie karnym nieletni mogą występować również w roli pokrzywdzonych. **Pokrzywdzonym** jest osoba, której dobro zostało naruszone lub zagrożone przez przestępstwo⁶¹.

Przestępczość wobec dzieci- to przestępstwa występujące w określonym przedziale na danym terenie, w określonej zbiorowości, które są popełnione na szkodę osoby poniżej 18 r.ż. Jeśli ofiarą przestępstwa jest osoba małoletnia, wówczas sankcja grożąca za popełnienie czynu jest surowsza.

Rodzaje przestępstw popełnianych na szkodę małoletniego:

- a. przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu – np. pobicie, zabójstwo, ale również dzieciobójstwo- zabicie dziecka w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu, nieudzielenie pomocy;
- b. przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności- np. wspomniana już pedofilia, seksting, gwałt, zachowania kazirodcze, propagowanie pedofilii, doprowadzenie do uprawiania prostytucji przemocą,
- c. przeciwko rodzinie i opiece- np. wykorzystanie bezradności dziecka, nadużycie stosunku zależności, nadużycie zaufania, przemoc w rodzinie
- d. przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej- zakaz karania cielesnego dzieci.

⁶¹ . 49 § 1 kodeksu postępowania karnego.

- e. przestępstwa przeciwko wolności- handel ludźmi, zmuszanie do określonego zachowania, utrwalanie wizerunki nagiej osoby lub w trakcie czynności seksualnej i rozpowszechnianie tego wizerunku⁶².

Obowiązek zawiadomienia o przestępstwie, które zostało popełnione na szkodę małoletniego

W Polsce obowiązek poinformowania Policji czy prokuratora o podejrzeniu popełnienia przestępstwa spoczywa na każdym z nas⁶³. Oznacza to, że obowiązek społeczny poinformowania odpowiednich służb o popełnieniu przestępstwa należy do wszystkich, którzy takie informacje posiadają.

W przypadku przemocy w rodzinie, każdy z dorosłych- rodzic, nauczyciel, trener, opiekun, lekarz czy pedagog mają, w przypadku gdy dziecko jest krzywdzone, spoczywa na nich obowiązek zawiadomienia sądu rodzinnego. Do złożenia zawiadomienia nie wymaga się zgody rodzica czy opiekuna prawnego dziecka. Do takiego zawiadomienia potrzebne są dane personalne dziecka oraz jego rodziny, adres zamieszkania oraz opis nieprawidłowości, jeśli takie występują w rodzinie.

Co ważne podczas przesłuchania dziecko, które nie ukończyło 15 lat a zostało ofiarą przestępstwa seksualnego, lub przeciwko opiece wobec niego, jest szczególnie chronione podczas przesłuchania. Obowiązkiem odpowiednich organów jest zapewnienie jednorazowego przesłuchania w ciągu całego postępowania tak, by nie narazić go na dodatkowy ból czy traumę. Takie przesłuchanie musi odbyć się w obecności psychologa w przyjaznym pomieszczeniu⁶⁴.

⁶² Patrz szerzej: *Ustawa z 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny wykonawczy, ustawy — Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw*, (Dz.U. z 2009 r. Nr 206, poz. 1589).

⁶³ Art. 304 kodeksu postępowania karnego; patrz szerzej: A. Grześkowiak, K. Wiak, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2021; A. Grześkowiak, *Prawo nieletnich*, Warszawa 2020.

⁶⁴ art. 185a kodeksu postępowania karnego; : A. Grześkowiak, K. Wiak, *Kodeks karny... op. cit.*

23. PRZESŁUCHANIE

Przesłuchanie małoletniego, który jest jednocześnie pokrzywdzonym może odbyć się w dwóch trybach, w zależności od tego ile ma lat, a także jakiego przestępstwa dotyczy sprawa.

1. Pierwszy rodzaj przesłuchania, który przewiduje art. 177 Kodeksu Karnego, wskazuje, że każda osoba wezwana na przesłuchanie ma obowiązek się stawić i złożyć zeznania. Liczba przesłuchań jednego świadka zależy od potrzeby danej sprawy. Podczas postępowania przygotowawczego prowadzi je policja lub prokurator, a w trakcie postępowania sądowego ten obowiązek należy do sądu.
2. Drugi rodzaj przesłuchania jest szczególny w stosunku do niektórych małoletnich ofiar przestępstwa. Ma zastosowanie, gdy świadek pokrzywdzony nie ukończył 15 roku życia, jest ofiarą przestępstwa przeciw wolności seksualnej i obyczajowości lub przeciw rodzinie i opiece. Ma to zapewnić ochronę przed zbyt wielokrotnym kontaktem z sądem. Przesłuchanie odbywa się tylko raz z udziałem biegłego psychologa, powinno zostać z niego również sporządzone nagranie⁶⁵.
3. Kolejny rodzaj przesłuchania dotyczy małoletnich, którzy nie są pokrzywdzeni przestępstwem, a którzy byli świadkami czynu zabronionego- z użyciem przemocy lub groźby, przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości. Jest ono stosowane w przypadku dziecka, które nie ukończyło 15 lat. Przesłuchanie odbywa się w takim samym trybie jak w poprzednim przypadku. Stosuje się je, gdy zachodzi niebezpieczeństwo, że nie będzie się ono mogło odbyć w późniejszym terminie np. przez stan zdrowia⁶⁶.

⁶⁵ art. 185a kodeksu postępowania karnego.

⁶⁶ S. Hypś, *Nieletni jako uczestnicy postępowania karnego...* op. cit. ; Parz szerzej: P. Wiliński, *Polski proces karny*, Warszawa 2020; A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne*, Warszawa 2020; A. Grześkowiak, *Prawo nieletnich*, Warszawa 2020.

24. WEJŚCIE NA ŚCIEŻKĘ PRZESTĘPCZĄ TO KARA DLA RODZINY I OTOCZENIA (materiał dodatkowy).

PYTANIE DO UCZNIÓW: Jak myślicie, czy zastosowanie kary przez sąd czy inny organ, jest jedyną konsekwencją, jaką niesie za sobą dopuszczenie się czynu zabronionego?

Należy pamiętać, że dopuszczenie się przez nieletniego czynu zabronionego, poza karą niesie za sobą również konsekwencje, które są wymierzone w rodzinę i otoczenie. Młodzi ludzie muszą pamiętać o tym, że otoczenie, w tym rodzina również mogą ucierpieć. Rodzice, którzy spotkają się z napiętnowaniem w pracy, wśród dalszej rodziny czy znajomych, sąsiadów. Rodzeństwo, które zostanie wysmiane w szkole i odrzucone przez rówieśników, bo starszy brat lub siostra dopuścił się jakiegoś czynu. Sam sprawca może również zostać odrzucony przez grupę rówieśniczą, a po odbyciu kary może mieć trudności z ponownym wejściem w krąg przyjaciół.

25. DRUGA STRONA KARY- SPOŁECZNA

PYTANIE DO UCZNIÓW: Jak myślicie, jakie są konsekwencje przestępczości dla społeczeństwa? (materiał dodatkowy)

Przestępczość to zjawisko społeczne. Wynika to z tego, że aby dopuścić się takiej działalności, musi ona funkcjonować w jakiejś grupie, a szerzej w społeczeństwie. W tym przypadku należy wziąć pod uwagę nie tylko sprawcę czy ofiarę (choć to jest bardzo ważne), ale także wpływ przestępców na otoczenie. Na ten problem trzeba

spojrzeć dość szeroko. Nie chodzi zatem o ewentualnych świadków wydarzenia, a osoby, które w danym momencie nie miały związku z określoną sytuacją.

Poczucie bezpieczeństwa i przeciwdziałanie przestępczości, to zadania rządu, (w Polsce zajmuje się tym Ministerstwo Sprawiedliwości poprzez mechanizmy Funduszu Sprawiedliwości), ale również organizacji międzynarodowych jak ONZ, Unia Europejska, czy Światowa Organizacja Zdrowia.

Ważne jest podkreślenie, że zagrożenie bezpieczeństwa oraz dezorganizacja, które idą w parze z poziomem przestępczości, w pierwszej kolejności uderzają w grupy najsłabsze i najuboższe.

Jest wiele czynników na które wpływa wyższy poziom przestępczości na danym obszarze:

- f. **Brak poczucia bezpieczeństwa w danym regionie**- jeszcze jakieś 20 lat temu panowało przeświadczenie, że na Warszawskiej Pradze Północ mieszkają sami bandyci. Wiele osób rezygnowało z możliwości zamieszkania tam, z obawy właśnie o swoje bezpieczeństwo. Dzisiaj Praga jest jedną z dzielnic, które pręźnie się rozwijają. Swoimi walorami – klimat, dobra lokalizacja itp. przyciąga wielu chętnych do zamieszkania.
- g. Poczucie zagrożenia może wpływać na **poziom rozwoju gospodarczego** w danym regionie. Wynika to z tego, że znaczna część środków przeznaczana jest na zwalczanie przestępczości i jej skutków. Takie regiony odstrasza również inwestorów z różnych dziedzin, co może spowodować bezrobocie, biedę, rozwarstwienie społeczne.
- h. **Pogorszenie się relacji społecznych**- w obliczu zagrożenia, ludzie starają się chronić najbliższych i zadbać o własny interes. Prowadzi to do wzajemnych nieufności. Zgodnie z piramidą Masłowa, dopiero po zagwarantowaniu bezpieczeństwa, ludzie dążą do spełnienia innych potrzeb np. kulturalnych lub edukacyjnych. Zwiększony poziom przestępczości może również wpływać

na gotowość do aktywności w służbie publicznej, tworzenie więzi społecznych czy otwartość na kontakty z osobami spoza naszej rodziny.

- i. Społecznie charakterystycznym zjawiskiem jest także **intensyfikacja przestępczości przede wszystkim w biednych dzielnicach/ regionach**. Są one zaniedbywane zarówno przez władarzy, jak i społeczność. Z obawy na kradzieże, w mniejszym stopniu decydują się oni na remonty, a ich skutki i tak mogą być krótkotrwałe. Wysoki poziom przestępczości i związany z nim brak bezpieczeństwa, zmniejsza aktywność mieszkańców po zmroku. W konsekwencji, część dochodów mogą stracić np. właściciele restauracji, sklepów czy dyskotek.
- j. Długoterminowym skutkiem wzrostu przestępczości jest **obniżenie komfortu życia**. Może to prowadzić nawet do **wyludnienia danego obszaru**.
- k. **Wzrost popularności radykalnych organizacji politycznych**- są to takie organizacje, które zapewniają, że zaprowadzą porządek na danym terenie, że poradzą sobie z zagrożeniem. Wiąże się to jednak z zastosowaniem radykalnych metod, które wcale nie muszą prowadzić do zmniejszenia przestępczości. Zaostrzone metody mogą skutkować podobnym działaniem ze strony przestępców i doprowadzić do zintensyfikowania problemu. Należy również pamiętać, że głoszenie takich haseł przez określone grupy polityczne, może być jedynie „kiełbasą wyborczą”. Grupy te wcale nie muszą wywiązać się ze swoich obietnic wyborczych⁶⁷.

⁶⁷ Dane za stronę: <https://www.socium.pl/wplyw-przestepczosci-na-otoczenie.html> (dostęp: 24.08.2021); Guidance on Local Safety Audits. A Compendium of International Practice, European Forum for Urban Safety (EFUS) 2007, s. 4; B. Czarnecki, *PRZESTRZENNE ASPEKTY PRZESTĘPCZOŚCI Metoda identyfikacji czynników zagrożeń w przestrzeni miejskiej*, Białystok 2011, s. 20-62; patrz szerzej: A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2019.

26. AGRESJA I PRZEMOC W SZKOLE

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czy u Was w szkole zdarzały się akty agresji/przemocy? Jak na nie reagowaliście?

Przemoc wśród uczniów w szkole to zachowanie agresywne i często te pojęcia występują zamiennie. Dla zróżnicowania konkretnych sytuacji ważne jest rozróżnienie pojęć: agresja i przemoc.

Agresja- „definiowana jest jako świadome i celowe zachowanie fizyczne lub werbalne, skierowane przeciwko komuś lub czemuś, zmierzające do wyrządzenia krzywdy lub szkody. Charakterystyczna dla zachowań agresywnych jest równowaga w sile psychicznej lub fizycznej pomiędzy osobami. Ta równowaga oznacza, że druga osoba ma zbliżone możliwości zarówno, jeżeli chodzi o zachowania agresywne, jak i zdolność do skutecznej obrony”.

<https://wydawnictwo.umk.pl/upload/files/OPEN%20ACCESS/DOI/Agresja%20%E2%80%93%20zjawisko%20skutki%20zapobieganie..pdf>

Przemoc- „można o niej mówić w wypadku nierównowagi sił, wtedy gdy osoba posiadająca przewagę fizyczną lub psychiczną używa jej przeciw osobie słabszej. W przypadku przemocy stosowane są te same formy zachowań jak w przypadku agresji, a więc przemoc fizyczna i werbalna”.

Dla zdiagnozowania przemocy pomocnych jest 7 poniższych elementów. Jeśli wystąpią, mamy do czynienia z przemocą szkolną:

- 1. Początkowa chęć skrzywdzenia kogoś**- przemoc zaczyna się właśnie od tego kroku. Jest nim chęć skrzywdzenia lub zadania cierpienia innej osobie. Oczywiście musimy pamiętać, że każdy z nas kiedyś w przyпіływie emocji pomyślał np. „chyba go uduszę”, ale znaczna większość tego typu pragnienia

jest w stanie w sobie stłumić. Część społeczeństwa nie jest jednak do tego zdolna. Należy jednak podkreślić, że same myśli nie są jeszcze formą przemocy. Muszą wystąpić jeszcze kolejne elementy.

2. **Początkowa chęć wyrażana jest w działaniu-** to czy ta chęć wprowadzona będzie w działanie zależy od siły i skali chęci krzywdzenia, modelu zachowań agresywnych w domu, szkole czy wśród rówieśników, zachęty przez osoby, która jest przez sprawcę poważana, a także możliwości bezkarnego krzywdzenia. Jeśli raz komuś się uda, może udać się i drugi.
3. **Jak ktoś przeżywa ból-** ważna w tym kontekście jest także wrażliwość psychiczna i fizyczna ofiary. To, czy dane zachowanie będziemy postrzegać jako zadające ból, będzie zależało od osoby, wobec której przemoc się stosuje.
4. **Przemoc stosowana jest na linii silniejszy- słabszy-** ta właśnie nierówność fizyczna i psychiczna powoduje przemoc. Różnica staje się zauważalna jeszcze bardziej, gdy przemoc stosuje grupa.
5. **Brak usprawiedliwienia-** przewaga siły nie może dać nam prawa do przemocy. Nie można się jej dopuszczać, ze względu na dyskryminację z jakiegokolwiek powodu.
6. **Cykliczność-** przemocą może być jednorazowy akt (pobicie przechodnia na ulicy), ale w szkole czy grupie rówieśniczej, charakterystyczna jest jej cykliczność. Ofiara po pewnym czasie może myśleć, że ta przemoc będzie trwała bez końca, co daje agresorom dodatkową przewagę.
7. **Zachowania przemocowe sprawiają przyjemność-** uległość ofiary, posłuszeństwo, to elementy, które przynoszą satysfakcję i przyjemność sprawcy.

Podczas diagnozowania czy mamy do czynienia z przemocą musimy wziąć pod uwagę, czy występuje powyższych siedem elementów. Warte wskazania jest również, że przemoc prowadzi do **uzależnienia**. Agresor, któremu sprawianie komuś krzywdy przynosi ulgę, zmianę nastroju na bardziej pozytywny, redukuje swoje napięcie, wówczas może dochodzić do częstego powtarzania się procederu. Charakterystyczna jest także **sztynność ról**. Oznacza ona, że role "ofiary" i „agresora” są sztywne. Nie następuje wymiana. Ważną kwestią jest też to, że u agresorzy często nie mają świadomości, że wyrządzają komuś krzywdę⁶⁸.

27. FORMY ZACHOWAŃ AGRESYWNYCH I PRZEMOCY

Zwykle w tym zakresie dochodzi do podziału na formy przemocy. Do rodzaju

1. **fizycznego** zaliczyć można:

- bicie;
- kopanie;
- plucie;
- niszczenie własności;
- wymuszanie pieniędzy;
- rzucanie kamieniami.

2. **słowne**:

- wyzywanie;
- przezywanie;
- wyśmiewanie;
- ośmieszanie;
- obrażanie;
- grożenie;

⁶⁸ J. Kołodziejczyk, *Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole*, Kraków 2004, s. 6-16.

- plotkowanie;
- namawianie do wyśmiewania, ośmieszania itp.

3.niewerbalne:

- grożenie;
- pokazywanie nieprzyzwoitych gestów;
- chowanie rzeczy;
- rozmyślne wykluczanie z grupy (izolowanie)⁶⁹.

28. JAK ROZPOZNAĆ OFIARĘ PRZEMOCY W SZKOLE? (materiał dodatkowy)

PYTANIE DO UCZNIÓW: Jak rozpoznać ofiarę przemocy w szkole?

Dziecko, szczególnie w wieku nastoletnim, zazwyczaj niechętnie mówi o tym co go spotyka w szkole. Tym bardziej jeśli jest ofiarą przemocy. Dlatego też często rodzicom, opiekunom czy nauczycielom ciężko jest rozpoznać, czy dziecko jest ofiarą przemocy rówieśniczej. Ważna jest jednak obserwacja. Pomocne mogą okazać się wskazówki, które opracował Dan Olweus, a przytoczył je Jakub Kołodziejczyk. Autor jednak podkreśla, że w poniższej liście symptomów jedne z nich mogą mieć większe znaczenie, a inne mniejsze. Ważne jest także wzięcie pod uwagę częstotliwość występowania danego zjawiska.

„Lista wskazówek pomagających rozpoznać ofiary przemocy

⁶⁹ Tutaj w szczególności pomocna jest literatura opracowana głównie przez Kena Rigby. K.Rigby, *Effects of peer victimisation in schools and perceived social support on adolescent well-being*. "Journal of Adolescence" 2000, nr 23(1), s. 57-68; K.Rigby, *New perspectives on bullying*. London 2002; K. Rigby, *Consequences of bullying in schools*. "Canadian Journal of Psychiatry" 2003, nr 48, s.583-590; K.Rigby, *Children and bullying: How parents and teachers can reduce bullying at school*. Marden 2008; K. Rigby, C. Griffiths, *Addressing cases of bullying through the Method of Shared Concern*. "School Psychology International" 2011, nr 32, s. 345-357.

W szkole:

- są przezywane, wyśmiewane, zastraszane, zmuszane do posłuszeństwa;
- są zaczepiane, popychane, szturchane;
- podczas kłótni, zaczepek czy bójek reagują często płaczem, uciekają;
- często szukają swoich rzeczy, które są chowane lub niszczone;
- mają sińce, zniszczone lub brudne ubranie;
- przerwy spędzają same, nie są dopuszczane do grupy;
- przerwy spędzają w pobliżu nauczyciela;
- często są wybierane jako ostatnie do pracy w grupach (np. do drużyn w grach zespołowych);
- są w szkole nieszczęśliwe;
- mają trudności w wypowiedaniu się na forum całej klasy (problemy z głośnymi wystąpieniami);
- zaczynają mieć kłopoty z nauką;
- spóźniają się do szkoły.

W domu:

- przychodzą do domu w podartych lub pobrudzonych ubraniach, mają zniszczone podręczniki;
- mają siniaki, zadrapania i tego faktu nie potrafią wyjaśnić w wiarygodny sposób;
- nie są odwiedzani przez kolegów ani nie chodzą do ich domów;
- często nie mają żadnego przyjaciela, z którym mogłyby spędzać wolny czas;
- nie lubią szkoły lub boją się do niej chodzić, z oporami wychodzą z domu;
- do szkoły i ze szkoły często idą dłuższą drogą;
- mają kłopoty ze snem, koszmary senne, płaczą w nocy;
- maleje ich zainteresowanie szkołą, przynoszą coraz gorsze stopnie;
- proszą rodziców o pieniądze lub je kradną (by przypodobać się swym prześladowcom).

Ogólna charakterystyka potencjalnych ofiar przemocy szkolnej:

Zwykle dzieci, które są ofiarami przemocy szkolnej charakteryzują się jedną lub kilkoma z podanych poniżej cech ogólnych:

- potencjalne ofiary mogą być fizycznie słabsze od swoich rówieśników (dotyczy to zwłaszcza chłopców);
- boją się urazów fizycznych, dlatego unikają niebezpiecznych zabaw, niektórych sportów, bójek;
- są ostrożne, wrażliwe, ciche, wycofane z życia, mało aktywne, nieśmiałe, często płaczą;
- są niepewne, zalęknione, nieszczęśliwe, charakteryzują się niską samooceną, okazują swoją bezradność - są łatwym celem ataku;
- łatwiej nawiązują kontakty z dorosłymi niż z rówieśnikami,
- mają trudności z występowaniem na forum⁷⁰.

29. JAK ROZPOZNAĆ SPRAWCĘ PRZEMOCY W SZKOLE? (materiał dodatkowy)

W szkole zazwyczaj o wiele łatwiej odnaleźć sprawcę przemocy niż ofiarę. Jednakże, wskazując ponownie za Olweusem, cechami, na które należy zwrócić uwagę przy uczniach, którzy stosują przemoc są:

- „- sprawcy często są silniejsi i sprawniejsi fizycznie niż ich ofiary lub są od nich starsi;
- widoczna jest u nich potrzeba dominowania i podporządkowywania sobie innych; w tym celu wykorzystują swoją siłę fizyczną i groźby, aby podporządkować sobie innych;
- są impulsywni, porywczy, często sfrustrowani; mają problemy z dostosowywaniem się do ustalonych norm i reguł;

⁷⁰ J. Kołodziejczyk, *Agresja i przemoc...* op. cit. s. 6-16.

- są zbuntowani i nieposłuszni, agresję przejawiają również wobec dorosłych (choć niektórych starszych i silniejszych mogą się bać);
- cechuje ich niski poziom empatii, chcą mieć opinię „twardych”;
- często mają pozytywny obraz samego siebie, są pewni siebie;
- wcześniej łamią różne normy społeczne i prawne; często wpadają w „złe towarzystwo”;
- zwykle otaczają się grupką rówieśników, w której zyskują popularność. Im są starsi, grupka ta jest mniejsza;
- w szkole podstawowej ich oceny mogą być różne, dobre lub złe, w klasach starszych mają oceny poniżej średniej i negatywny stosunek do szkoły⁷¹.

30. WPŁYW GRUPY NA POJAWIENIE SIĘ AGRESJI I PRZEMOCY (materiał dodatkowy).

Dopuszczenie się zachowań agresywnych często związane jest z wpływem grupy rówieśniczej. Młodzież często chcąc zaimponować kolegom, dopuszcza się zachowań agresywnych. Ponadto znów Olwens wskazuje, że dzieci „mogą mieć skłonność do prześladowania innych uczniów, ponieważ:

- powielają zachowania agresywne znaczących członków grupy, zwłaszcza tych, którzy uważani są za silnych i odważnych;
- odnoszą korzyść w postaci zdobywania popularności (lub pozycji w grupie);
- zachowania agresywne nie spotykają się z negatywnymi konsekwencjami ze strony dorosłych;
- następuje dyfuzja odpowiedzialności (odpowiedzialność za zachowania agresywne rozkłada się pomiędzy członków grupy, zmniejszając poczucie winy);

⁷¹ J. Kołodziejczyk, *Agresja i przemoc...* op. cit. s. 6-16.

- prześladowanie trwające dłuższy czas powoduje zmianę stosunku członków grupy do ofiary, która jest postrzegana jako mniej wartościowa, zasługuje na takie traktowanie⁷².

<https://wydawnictwo.umk.pl/upload/files/OPEN%20ACCESS/DOI/Agresja%20%E2%80%93%20zjawisko%2C%20skutki%2C%20zapobieganie..pdf>

31. INTERNET (materiał dodatkowy)

PYTANIE DO UCZNIÓW: Jakie możliwości daje Wam Internet?

Internet daje każdemu z nas bardzo duże możliwości rozwoju, nauki, rozrywki. Dzięki niemu możemy pozyskiwać wiele informacji na rozmaite tematy. Stał się on również miejscem wypowiedzi, ośrodkiem wolnego słowa a także platformą do kontaktów między ludźmi na niespotykaną dotąd skalę. Jednakże Internet jest także narzędziem, które może zostać wykorzystane do złych celów, w tym także do stosowania przemocy. Stopniowo zaczęły się w jego przestrzeni pojawiać takie treści i zachowanie, które nie mogą być akceptowalne społecznie i muszą spotykać się ze stanowczym sprzeciwem. Wskazuje się, że coraz częściej spotykamy się z przestępstwami, do których dochodzi w świecie wirtualnym. W Internecie użytkownicy czują się anonimowi. Nie zdają sobie sprawy z tego, że policja dysponuje coraz to większymi możliwościami, dzięki którym mogą szybko ustalić sprawców przestępstw w sieci. Młodzi ludzie muszą wiedzieć, że za to co publikują w świecie wirtualnym, mogą odpowiedzieć w realu.

Fundacja „Dzieci niczyje” podaje, że przemocy, która dokonuje się za pomocą sieci i telefonów komórkowych, doświadcza ponad połowa dzieci i młodzieży. Jest to więc globalny problem na niespotykaną dotąd skalę⁷³.

⁷² Ibidem.

⁷³ Dane za stronę: <https://psychologiwpraktyce.pl/arttykul/przestepczosc-nieletnich-przyczyny> (dostęp: 24.08.2021).

32. CYBERPRZEMOC

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czy wiecie czym jest cyberprzemoc i kto może zostać jego ofiarą?

Zagrożeniami, na które narażone są dzieci i młodzież w Internecie jest cyberprzemoc. Jak dotąd pojęcie to nie zostało zdefiniowane w prawie polskim, a także instrumentach międzynarodowych. **Cyberprzemoc** „obejmuje wiele zachowań i form przemocy popełnianych w Internecie lub przy użyciu technologii komunikacyjnej. [...] obejmuje wszystkie takie akty przemocy, popełnione, wspomagane lub nasilane przy użyciu technologii komunikacyjnej, tj. za pomocą telefonów komórkowych, Internetu, mediów społecznościowych, gier komputerowych online, wiadomości tekstowych i innych”⁷⁴.

„Cyberprzemoc jest zachowaniem polegającym na wielokrotnym komunikowaniu wrogich i agresywnych treści przez osobę lub grupę w celu wyrządzenia szkody innym za pośrednictwem nowoczesnych technologii komunikacyjnych”. Jawi się ona jako jedno z dwóch głównych patologii, które nasilają się w ostatnich latach. Stanowią one także duże wyzwanie dla szkół⁷⁵.

Ofiarą przemocy w Internecie może być każdy. Nie ma różnicy, ze względu na płeć czy wiek. Badacze wskazują najczęściej, że cyberprzemoc występuje w kontekście grupy rówieśniczej. Badania potwierdzają jednak, że najczęściej spotyka ona dziewczęta, których w dużym procencie dotyka cyberprzemoc seksualna⁷⁶.

⁷⁴ *Types of violence against women and girls*, <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violenceagainst-women/faqs/types-of-violence>, [dostęp: 24.08.2021].

⁷⁵ Patrz szerzej: J. Barlińska, D. Lalak, A. Szuster, *Jak skutecznie ograniczyć cyberprzemoc rówieśniczą? – o efektywności metod aktywizujących kompetencje społeczne ze szczególnym uwzględnieniem empatii*, „Dziecko krzywdzone, teoria, badania, praktyka” 2018, nr 17 (1).

⁷⁶ Patrz szerzej: Z. Warso, J. Smętek, *Cyberprzemoc wobec kobiet*. Raport, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2017, dane za stroną: <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2017/12/HFPC-Cyberprzemoc-wobec-kobiet-raport-www.pdf> [dostęp: 24.08.2021]; K. L. Modecki, J. Minchin, A.G.

Cyberprzemoc niesie ze sobą negatywny wpływ na trzech poziomach:

1. indywidualnym- jako zagrożenie dla zdrowia fizycznego i psychicznego⁷⁷;
2. społecznym- jako szkodliwy typ przemocy międzyludzkiej. Prowadzi do pogorszenia się relacji społecznych⁷⁸;
3. globalnym- jako wyzwanie, którym zostaje obarczone społeczeństwo, w tym szkoła⁷⁹.

33. FORMY CYBERPRZEMOCY

CYBERBULLING- jedna z najczęściej występujących form przemocy. W jej ramach dzieci i młodzież występuje w roli zarówno ofiary jak i sprawcy. Jest on tłumaczony jako agresja elektroniczna lub przemoc rówieśnicza⁸⁰. Groszkowska wskazuje na 3 wskaźniki, które pozwalają scharakteryzować zjawisko cyberbullingu:

1. sprawca ma zamiar wyrządzenia krzywdy,
2. sytuacja powtarza się wielokrotnie i widoczny jest brak równowagi sił,
3. sprawca posługuje się mediami cyfrowymi lub elektronicznymi⁸¹.

Harbaugh, N.G. Guerra, K.C. Runions, *Bullying prevalence across contexts: a meta-analysis measuring cyber and traditional bullying*. „Junior of Adolescence Health” 2014, nr 55(5), s. 602-611.

⁷⁷ Szerzej patrz: A. Fletcher, N. Fitzgerald, Yau, R. Jones, E. Allen, R. M. Viner, C. Bonell, *Brief report: Cyberbullying perpetration and its associations with socio-demographics, aggressive behaviour at school, and mental health outcomes*. „Junior of Adolescence” 2014, nr 37(8), s. 1393–1398.

⁷⁸ Szerzej patrz: J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Kraków 2012.

⁷⁹ R.M. Kowalski, G.W. Giumetti, A.N. Schroeder, M.R. Lattaner, *Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth*. „Psychol. Bull” 2014 nr 140, s.1073–1137.

⁸⁰ J. Włodarczyk, *Zagrożenia związane z korzystaniem z internetu przez młodzież. Wyniki badania EU NET ADB*, „Dziecko krzywdzone, teoria, badania, praktyka” 2013, nr 12(1), s. 51.

⁸¹ Ibidem.

Pojedyncze akty przemocy w sieci określane są jako agresja elektroniczna⁸².

Groszkowska wymienia także formy cyberbullingu:

1. wyzywanie;
2. nękanie;
3. zastraszanie;
4. szantażowanie;
5. publikowanie kompromitujących, ośmieszających informacji lub zdjęć;
6. podszywanie się pod inne osoby;
7. wykluczanie z grupy rówieśniczej w mediach społecznościowych⁸³.

Cyberprzemoc rówieśnicza przybiera wiele form, których charakterystyka, szkodliwość względem ofiar, jak również częstość występowania są różne. Do najpopularniejszych obecnie form zalicza się: agresję werbalną – wyzywanie na czatach internetowych (28%), zamieszczanie komentarzy na forum internetowym w celu ośmieszenia/sprawienia przykrości/wystraszenia innej osoby (17%), upublicznianie upokarzających ofiarę, przerobionych materiałów zdjęciowych (16%), wykluczanie z grona „znajomych” w Internecie (16%) oraz zamieszczanie przykrych komentarzy na profilach innych osób w portalach typu Facebook/Instagram (13%).⁸⁴

CYBERSTALKING- jest kolejną formą, na którą narażone są dzieci i młodzież w Internecie. Oznacza on „uporczywe, powtarzalne i niechciane nękanie za pomocą środków technologii komunikacyjnej, które zaburza poczucie bezpieczeństwa ofiary i powoduje w niej niepokój lub strach. Dzieci i młodzież padające ofiarami cyberstalkingu mogą otrzymywać wiadomości tekstowe, maile, wiadomości

⁸² K. Groszkowska, *zagrożenia dla nieletnich w obszarze Internetu*, dane za stroną: www.ipu.org.pl; J. Wójcik, *Zagrożenia dzieci i młodzieży w Internecie*, „Dziecko krzywdzone, teoria i praktyka” 2017, nr 16 (1), s. 279.

⁸³ Szerzej patrz: K. Groszkowska, *zagrożenia dla nieletnich...* op. cit.

⁸⁴ Szerzej szerzej: J. Barlińska, D. Lalak, A. Szuster, *Jak skutecznie...* op. cit.

przesyłane za pomocą środków komunikacji natychmiastowej, zawierające groźby, obraźliwe lub niechciane treści”⁸⁵.

SEKSUALNE FORMY CYBERPRZEMOCY- ta tę formę przemocy narażone są w głównej mierze dziewczynki, ale nie tylko. Polega ona na „przesyłaniu niechcianych wiadomości zawierających treści seksualne, składanie obraźliwych i niechcianych propozycji za pomocą portali społecznościowych lub czatów, groźenie przemocą fizyczną lub seksualną za pomocą wiadomości prywatnych lub komentarzy publikowanych w Internecie a także posługiwanie się mową nienawiści, ze względu na płeć lub seksualność ofiary”⁸⁶. Należy pamiętać, że składanie propozycji seksualnych nieletnim, kontaktowanie się w celu przesyłania treści pornograficznych lub utrwalania tych treści stanowi przestępstwo przewidziane w Kodeksie Karnym⁸⁷.

SEKSTING- jedna z form cyberprzemocy seksualnej. Polega na „przesyłaniu lub publikowaniu intymnych zdjęć za pośrednictwem Internetu lub sieci komórkowych”. Młodzi ludzie, którzy wysyłają lub przesyłają materiały o charakterze erotycznym czy intymnym nie mają później kontroli nad takimi treściami. Musimy pamiętać, że to co raz zostanie wrzucone do Internetu, na zawsze już w nim zostaje.

Materiały te mogą być przesłane od ofiary w sposób dobrowolny lub poprzez wymuszenie. Zdarza się także, że materiały zostają pozyskane bez wiedzy osoby, która na nich widnieje lub jest ich autorem. Często wykorzystywane są one do szantażu, chęci ośmieszenia czy skompromitowania⁸⁸.

ZNIESŁAWIENIE I ZNIEWAŻENIE

⁸⁵ UN Broadband Commission For Digital Development Working Group On Broadband And Gender, *Cyber violence against women and girls a world-wide wake-up call*, s. 2, dostęp za: https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2015/cyber_violence_gender%20report.pdf?vs=4259 [dostęp: 24.08.2021].

⁸⁶ J. Wójcik, *Zagrożenia dzieci...* op. cit., s. 276.

⁸⁷ Art. 200a Kodeksu Karnego.

⁸⁸ K. Groszkowska, *zagrożenia dla nieletnich...* op. cit. s. 7-9.

Należy również pamiętać, że zgodnie z Kodeksem Karnym pomówienie innej osoby lub instytucji również podlega karze wolności do 1 roku⁸⁹. Ten przepis dotyczy również zachowania w Internecie. Złośliwe i nieprawdziwe komentarze, które zamieszczane są pod publikacjami czy artykułami, obraźliwe wpisy na forach, mogą zostać potraktowane jako niesławienie lub znieważenie.

Zniesławienie- pomawianie o takie postępowanie lub właściwości, które mogą naruszyć dobra osobiste osoby trzeciej. Przepięstwo to okreœlane jest jako dzia³anie przeciwko czci np. osoby. Chodzi o poni¿aj¹cy w opinii publicznej komentarz, który mo¿e dotycz¹c osoby, grupy, instytucji, osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej.

Zniewa¿enie- „jest dzia³aniem przeciwko godnoœci osoby trzeciej. Kto zniewa¿a inn¹ osob¹ w jej obecnoœci albo choœby pod jej nieobecnoœc¹, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotar³a, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolnoœci”. Dotyczy ona jedynie os³b fizycznych i jest traktowane jako dzia³anie przeciwko godnoœci cz³owieka.

JAK DOCHODZIĆ SWOICH PRAW?

Zniesławienie oraz znieważenie ścigane są z **oskarżenia prywatnego**. Oznacza to, że aby sprawca doczekał się kary, pokrzywdzony musi sam wnieść do sądu akt oskarżenia. Można wnieść oskarżenie na drodze karnej lub cywilnej. W przypadku karnej, autorowi obraźliwych wpisów może grozić grzywna, kara ograniczenia wolności lub jej pozbawienia do roku. Wskutek postępowania sądowego można oczekiwać przeprosin lub zadośćuczynienia.

⁸⁹ Art. 212 Kodeksu Karnego.

Należy pamiętać, że w sieci nie jesteśmy anonimowi. Policja może dotrzeć nawet do autora wpisu, który nie podał swoich danych. Użytkownik nie może się więc czuć bezkarny⁹⁰.

Co możesz zrobić, jeśli otrzymałeś e-mail, smsa lub telefon z groźbą o udostępnienie Twoich prywatnych zdjęć, jeśli komuś nie zapłacisz?

Warto podkreślić, że w takim przypadku zachodzi podejrzenie popełnienia przestępstwa. Jest ono ścigane na wniosek osoby poszkodowanej. Najważniejsze to zgłosić całą sprawę (samemu bądź przy pomocy rodziców) najbliższej jednostce Policji lub prokuraturze. Masz również możliwość złożyć zawiadomienie na stronie: <https://www.gov.pl/web/gov/zglos-przestepstwo>. W przypadku, gdy sprawa dotyczy cyberprzestrzeni, można je zgłosić ekspertom. Na stronie <https://incydent.cert.pl/> dostępny jest prosty interakcyjny formularz, w którym można podać informacje o niebezpiecznym incydencie i przesłać je do analizy⁹¹.

34. GROOMING- PEDOFILIA W INTERNECIE

Internet stanowi idealne miejsce dla aktywności pedofilskiej.

Pedofilia- „to preferencja seksualna osoby dorosłej w stosunku do dzieci w wieku przedpokwitaniowym lub we wczesnym okresie pokwitania. Pedofilia nie jest pojęciem prawnym, lecz diagnostycznym i jako podstawa diagnozy psychiatrycznej powinna być oceniana wyłącznie przez wykwalifikowanych psychologów i psychiatrów. Jako rodzaj parafilii seksualnej ukierunkowana jest zatem na zaspokajanie popędu seksualnego

⁹⁰ Dane za stroną: <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/918287,przestepstwa-znieslawienie-zniewazenie-w-interecie-co-grozi.html> [dostęp: 4.08.2021].

⁹¹ Dane za stroną: <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/cyberprzestepczosc> [dostęp: 24.08.2021].

z niedojrzałym płciowo lub nie w pełni dojrzałym dzieckiem bez względu na jego płeć lub z ukierunkowaniem na płeć żeńską lub męską⁹².

Z pojęciem pedofilii w Internecie wiąże się pojęcie **Child grooming**, które oznacza „Akt pedofilski polegający na zjednywaniu sobie dziecka za pośrednictwem sieci teleinformatycznej (np. chat, blog, komunikatory internetowe itp.) celem wytworzenia między dorosłym a dzieckiem kontaktów seksualnych” Zachowania polegające na uwodzeniu dziecka celem doprowadzenia go do obcowania płciowego lub innych czynności seksualnych albo jakiegokolwiek interakcji o charakterze seksualnym uważane są za domenę sprawców z zaburzeniami preferencji seksualnych w postaci pedofilii. Przygotowanie się do procesu uwodzenia dziecka i przygotowanie samego dziecka do interakcji o charakterze seksualnym wymaga od sprawcy określonego nakładu środków i poświęcenia znacznej ilości czasu. To dowodzi, że sprawca jest zdeterminowany, by pozyskać dziecko do zaspokojenia popędu płciowego. Mówi się także o seksualnym uwodzeniu dziecka, zjednywaniu lub przygotowywaniu dziecka do seksualnego wykorzystania⁹³.

W sieci rozpowszechniają oni seksualne treści, a także poszukują swoich ofiar. Zabezpieczają się oni przed identyfikacją. Witryny są zazwyczaj opatrzone hasłami, a nazwy adresów nie wskazują na treść, którą zawierają. Dodatkowo często zmieniają oni serwery na których umieszczają swoje strony⁹⁴.

35. NARZĘDZIA CYBERPRZEMOCY

PYTANIE DO UCZNIÓW: Na jakich platformach Waszym zdaniem dochodzi do cyberprzemocy? Czy doświadczyliście jej?

⁹² R. Dziembowski, R. Szostak, "Child grooming" w świetle polskiego prawa karnego, "Studia Prawnoustrojowe" 2013 nr 19, s. 38.

⁹³ R. Dziembowski, R. Szostak, "Child grooming"...op. cit. s.40 i dalsze.

⁹⁴ Dane za stroną: <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2018/numer-154-012018-1/154910,Co-sie-czai-w-sieci.html> [dostęp: 24.08.2021].

Do cyberprzemocy dochodzi najczęściej:

1. na forach dyskusyjnych lub blogach;
2. portalach społecznościowych- np. facebook, instagram;
3. portalach filmowo- muzycznych- np. YouTube, Tik Tok;
4. aplikacjach służących do szybkiej komunikacji- np. Snapchat, Whatsapp, Viber, Signal, Telegram);

To co jest charakterystyczne dla wszystkich tych platform to możliwość komunikowania się, a jednocześnie pozostania **anonimowym**. Dzięki temu osoby, które się przez nie komunikują śmielej wygłaszają opinie i poglądy, których w rzeczywistości nie mieli by odwagi wypowiedzieć. Mogą oni wykorzystywać ją do dopuszczania się ataków słownych tzw. „hejtu”. Anonimowość prowadzi do wyzbycia się zahamowań, które mogą prowadzić do ujawniania się skrywanych, często skrajnych emocji lub obaw. Często takie zachowania mogą prowadzić do tzw. **trollingu** (negatywne komentarze, prowokacje). Z anonimowością związany jest także kolejny problem, jakim jest podszywanie się pod inną osobę. Takie metody używane są zazwyczaj w celu kradzieży czy przestępstwa o charakterze seksualnym. Mogą one występować również dla wyładowania emocji, frustracji. Do tego celu tworzone są także zamknięte grupy, które zrzeszają daną społeczność⁹⁵.

36. SKUTKI CYBERPRZEMOCY

Niezwykle ciężko jest oszacować skalę zjawiska cyberprzemocy. Dane są niepełne, ponieważ wiele sytuacji, których doświadczają dzieci i młodzież, nie zostaje zgłaszanych. Światowa Organizacja Zdrowia wskazuje, że cyberprzemocy o długotrwałym charakterze na świecie doświadczyło 5% dziewczynek

⁹⁵ Dane za stronę: <https://psychologiapraktyce.pl/artukul/przestepczosc-nieletnich-przyczyny> [dostęp: 24.08.2021].

i 4% chłopców⁹⁶. Unia Europejska w badaniach prowadzonych w ramach „EU Kids Online z 2020r.” wykazała, że co najmniej jednej z form agresji, do których dochodzi w Internecie, doświadczyło 40% dzieci objętych badaniem, a aż 15% przyznało się do otrzymywania o charakterze seksualnym⁹⁷.

Należy pamiętać, że konsekwencje działań przemocowych w Internecie mogą być poważne i zagrażać zdrowiu fizycznemu i psychicznemu ofiary. Osoby te mogą się czuć zawstydzone, samotne, odizolowane, czy wystraszone ale także, takiemu działaniu może towarzyszyć również chroniczny stres, zaburzenia lękowe, zespół stresu pourazowego, depresja, czy nawet samookaleczenia, próby samobójcze. Warto pamiętać, że stres i poczucie zagrożenia, w dłuższej perspektywie mogą prowadzić do zaburzeń układu pokarmowego, ale również odpornościowego⁹⁸.

37. DOSTĘP DO PORNOGRAFII

Równie ważnym zagrożeniem, które jest dostępne w sieci również dla dzieci i młodzieży, są treści pornograficzne. Badania pokazują, że aż 43% dzieci i nastolatków miało styczność z materiałami o tej treści, w sposób intencjonalny lub przypadkowy. Ponad 50% badanych natrafiło na te treści w przypadkowo, ale aż 30% otrzymało je od rówieśników⁹⁹. Co więcej, odsetek dzieci i młodzieży, którzy mają dostęp do pornografii, rośnie wraz z ich wiekiem.

Treści pornograficzne są najczęściej wyświetlane przez telefony, telewizję, ale również niechciane reklamy pop-up¹⁰⁰. Większość tych treści zawiera sceny, w których dochodzi do agresji fizycznej lub słownej. Utrwalają się stereotypy, w których to kobieta pełni rolę podrzędną wobec mężczyzny, zaburzony jest obraz dotyczących ról

⁹⁶ S. Wójcik, *Zagrożenia dzieci...* op. cit., s. 281.

⁹⁷ D. Smahel, H. Machackova, G. Mascheroni, *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*, EU Kids Online 2020.

⁹⁸ K. Dyrła-Mularczyk, M. Pluciński, *Cyberbullying i agresja elektronicznajako współczesne zagrożenia dla komunikacji w sieci*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 2017, nr 20 (4), s. 80.

⁹⁹ J. Pyżalski, A. Zdrodowska, Ł. Tomczyk, K. Abramczuk, *Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski*, Poznań 2019, s. 138.

¹⁰⁰ 22 D. Smahel, H. Machackova, G. Mascheroni, *EU Kids Online 2020...* op. cit. s. 89

społecznych. Oglądanie tego typu materiałów wywiera negatywny wpływ na dzieci i młodzież. Obejmuje to zarówno sferę psychiczną, społeczną jak również seksualną. Mogą one prowadzić do poczucia wstydu, kompleksów, nabycia stereotypów ze względu na płeć. Długofalowo może również do pogorszenia się efektów w nauce, sięganie po alkohol czy narkotyki. Może także prowadzić do wczesnej inicjacji seksualnej, ale również przypadkowe kontakty seksualne, a także angażowanie się angażowanie się w ryzykowne sytuacje o charakterze seksualnym¹⁰¹. Warto również podkreślić, że oglądanie pornografii, podobnie jak palenie papierosów czy picie alkoholu, może prowadzić do uzależnienia, z którego niezwykle ciężko wyjść.

38. DOSTĘP DO SZKODLIWYCH TREŚCI

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czy wiecie jakie treści w Internecie są szkodliwe?

Oprócz wspomnianych wcześniej treści pornograficznych, w Internecie dostępnych jest jeszcze wiele innych treści, które mogą być szkodliwe dla młodych ludzi. Mogą być one szkodliwe ze względu na dostęp, ale również są źródłem informacji, które mogą być wykorzystywane do różnych form przemocy.

Pod pojęciem „szkodliwości” rozumie się takie materiały:

1. które wywołują negatywne emocje;
2. promują niebezpieczne zachowania, niezdrowy tryb życia, skrajne odchudzanie się, rasizm, mowę nienawiści¹⁰².

¹⁰¹ K. Pilarczyk, *Analiza zjawiska kontaktu dzieci i młodzieży z pornografią w świetle teorii oraz dotychczasowych wyników badań*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2017, nr 16(3), s. 73; K. Makaruk, J. Włodarczyk, P. Michalski, *Kontakt dzieci i młodzieży z materiałami pornograficznymi i seksualizującymi. Analiza zjawiska na podstawie wyników ogólnopolskiego badania uczniów 2017*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 16 (3), s. 40.

¹⁰² J. Włodarczyk, *Zagrożenia związane...* op. cit., s. 53.

3. „promują obrazy przemocy i okrucieństwa - treści obrazujące przemoc, obrażenia fizyczne, deformacje ciała, np. zdjęcia lub filmy przedstawiające ofiary wypadków, okrucieństwo wobec zwierząt;
4. szkodliwe wzorce zachowań - treści nawołujące do samookaleczeń lub samobójstw, bądź zachowań szkodliwych dla zdrowia, np. ruch pro-ana, zachęcanie do zażywania niebezpiecznych substancji np. leków czy narkotyków; także rekrutacje do sekt lub organizacji przestępczych;
5. cyberprzemoc i mowę nienawiści - treści dyskryminacyjne, w tym ośmieszające - mające upokorzyć adresata, nawołujące do wrogości, a nawet nienawiści wobec różnych grup społecznych lub jednostek”¹⁰³.

Powyższe zagrożenia są szczególnie niebezpieczne dla dzieci i młodzieży. Młodzi ludzie często nie mają jeszcze wiedzy i doświadczenia, które pozwalają odróżnić treści dobre od złych, fałszywe od prawdziwych. Dopiero w późniejszym wieku nabywamy zdolności, które pozwalają nam nabrać dystansu do informacji, które odnajdujemy w Internecie. Wraz z upływem lat nabywamy również odporności psychicznej, która pozwala nam poradzić sobie z sytuacjami, które mogą wywołać silnie negatywne emocje.

Naturalne jest, że dzieci są otwarte na świat, ufne i nie dostrzegają zagrożeń, które mogą na nie czyhać, tym bardziej w rzeczywistości wirtualnej. Wynikiem tego jest fakt, że treści, które są dostępne w sieci, mogą wpłynąć trwale w sposób negatywny na psychikę młodego człowieka, utrwalić negatywne wzorce zachowań, a także zakorzenić odmienny od powszechnego sposób postrzegania świata. Mogą one powodować przyjęcie niewłaściwej hierarchii wartości, a także kierować ku działaniom niemoralnym.

¹⁰³ K. Broniatowski, *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w cyberprzestrzeni- regulacje w prawie polskim i unijnym, Opracowanie* przygotowane na zamówienie przewodniczącego Senackiego Zespołu do spraw Bezpieczeństwa Dzieci i Młodzieży w Świecie Wirtualnym, Senatora Łukasza Mikołajczyka.

Obrazy przedstawiające przemoc czy bestialstwo mogą u dzieci wywoływać nadmierne emocje, co z kolei może prowadzić do stanów lękowych. Z drugiej strony mogą także prowadzić do obojętności, braku współczucia, na tragedie, do których dochodzi w realnym życiu, czy nawet dziwnej fascynacji i chęci powielania podobnego zachowania¹⁰⁴. Skrajne przypadki pokazują, że występowanie szkodliwych treści może prowadzić do stworzenia sieci niebezpiecznych kontaktów, które mogą służyć rekrutacji młodych ludzi do grup o charakterze przestępczym czy sekt¹⁰⁵.

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę przeprowadziła badania, w których wykazała, że ponad 50% nastolatków miała kontakt z przynajmniej jednym z rodzajów szkodliwych treści¹⁰⁶. Najczęściej należały do nich strony, które zawierały:

1. mowę nienawiści, agresję i przemoc- 40,1%;
2. skrajne odchudzenie się jak anoreksja i bulimia- 28,6%;
3. zażywanie środków psychoaktywnych- 24,1%;
4. opisujące sposoby samookaleczania się- 22,3%;
5. sposoby popełnienia samobójstwa- 15,6%¹⁰⁷.

Gdzie znajdują się takie treści?

Odnajdziemy je pod różnymi postaciami. Mogą to być filmy, komunikaty na grupach dyskusyjnych, wyświetlające się obrazki czy reklamy. Występują niemal wszędzie: na różnych stronach internetowych, serwisach społecznościowych czy forach dyskusyjnych. Mogą być one również przesyłane za pomocą linków przez aplikacje służące do szybkiej komunikacji, lub pocztę e-mail. Należy także wspomnieć

¹⁰⁴ *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców, nauczycieli i profesjonalistów*, Polskie Centrum Programu Safer Internet, Wydanie III, Warszawa 2015, s. 99-100.

¹⁰⁵ K. Broniatowski, *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży...* op. cit.

¹⁰⁶ J. Włodarczyk, *Zagrożenia związane...* op. cit., s. 64.

¹⁰⁷ Ibidem.

o reklamach internetowych, których nieraz szkodliwe treści mogą pojawiać się na stronach przeznaczonych dla rozrywki dzieci¹⁰⁸.

Należy zaznaczyć, że namawianie do samobójstwa, nawoływanie do nienawiści, publiczne poniżanie ze względu na narodowość, przynależność etniczną, rasową czy wyznaniową, jest karalne na mocy przepisów Kodeksu Karnego¹⁰⁹.

39. UZALEŻNIENIE OD INTERNETU

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czym Waszym zdaniem jest uzależnienie od Internetu?

Uzależnienie od Internetu, nazywane jest także „problematycznym użytkowaniem Internetu”. Stanowi ono zaburzenie zachowania, które jest związane z nadużywaniem urządzeń elektronicznych, które służą do korzystania ze stron internetowych i aplikacji¹¹⁰.

W nauce wciąż brakuje jednej nazwy, która określi wszystkie rodzaje uzależnienia.

„Używa się więc takich terminów, jak:

1. siecioholizm (*netaholics*) lub siecioletność (*netaddiction*),
2. cyberzależność (*cyberaddiction*) lub cybernałóg,
3. internetoholizm, internetozależność, uzależnienie internetowe lub uzależnienie od Internetu (*Internet addiction*),
4. uzależnienie komputerowe (*computer addiction*),

¹⁰⁸ K. Broniatowski, *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży...* op. cit.

¹⁰⁹ Przewidziane Kodeksem Karnym jest:

- namawianie do samobójstwa (art. 151)

- nawoływanie do nienawiści (art. 256)

- publiczne znieważanie z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu bezwyznaniowości (art. 257).

¹¹⁰ J. Pyżalski, A. Zdrodowska, Ł. Tomczyk, K. Abramczuk, *Polskie badanie EU Kids...* op. cit., s. 95.

5. zaburzenia spowodowane zależnością od Internetu (*Internet Addiction Disorder - IAD*),
6. infoholizm, infozależność (*information addiction*)¹¹¹.

Jak rozpoznać uzależnienie?

Naukowcy opracowali kryteria diagnostyczne, w których określają, że uzależnienie od Internetu prowadzi do zaburzeń zachowania, czy zakłócenia czynności psychicznych.

Uzależnienie objawia się:

1. „potrzebą coraz dłuższego czasowego korzystania z Internetu celem uzyskania zadowolenia;
2. wyraźnym, stopniowym spadkiem satysfakcji osiągananej przez tę samą ilość czasu przebywania w Sieci.
3. zespołem abstynencyjnym wyrażającym się w formie co najmniej dwóch z następujących objawów, występujących w okresie od kilku dni do 1 miesiąca po zaprzestaniu lub ograniczeniu korzystania z Internetu:
 - pobudzenie psychoruchowe;
 - niepokój lub lęk;
 - wyraźne obniżenie nastroju;
 - obsesyjne myślenie o tym co się dzieje w Sieci;
 - fantazje i marzenia senne na temat Internetu;
 - celowe lub mimowolne poruszanie palcami w sposób charakterystyczny dla pisania na klawiaturze.

¹¹¹ Dane za stronę: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/235-zespol-uzaleznienia-od-internetu-zui-em-internet-addiction-syndrome-ias-em.html> [dostęp: 24.08.2021].

4. korzystaniem z Sieci celem uniknięcia przykrych objawów abstynencyjnych po "odstawieniu" Internetu.
5. Częstym przekraczaniem planowanego wcześniej czasu korzystania z Internetu.
6. Utrwaloną potrzebą lub nieudanymi próbami ograniczania lub zaprzestania korzystania z Internetu.
7. Poświęcanie dużej ilości czasu na wykonywanie czynności związanych z Internetem (np. kupowanie książek na temat Sieci, testowanie nowych przeglądarek stron www, porządkowanie ściągniętych z Internetu materiałów, plików, programów itp.).
8. Zmniejszanie lub rezygnowanie z aktywności społecznej, zawodowej lub rekreacyjnej na rzecz Internetu.
9. Korzystanie z Internetu pomimo świadomości doświadczania trwałych bądź narastających problemów somatycznych (fizycznych), psychologicznych lub społecznych, spowodowanych lub nasilających się w związku z korzystaniem z Sieci (np. ograniczenie czasu snu, występowanie problemów rodzinnych, spóźnianie się do pracy i na spotkania, zaniedbywanie obowiązków, rezygnacja z innych istotnych działań)¹¹².

Psychologowie wskazują także na najczęstsze **skutki uzależnienia od Internetu**.

Należą do nich:

1. „zaburzenia relacji interpersonalnych (np. rezygnacja z bezpośredniego kontaktu);
2. utrata zainteresowania wszelkimi formami aktywności społecznej;
3. zaniedbanie życia rodzinnego;
4. zaniedbywanie nauki lub pracy;

¹¹² Dane za stroną: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/235-zespol-uzaleznienia-od-internetu-zui-em-internet-addiction-syndrome-ias-em.html> [dostęp: 24.08.2021].

5. zapominanie o posiłkach;
6. zaburzenia w sferze uczuć i emocji;
7. utrwalenie postaw egocentrycznych;
8. zaburzenia w zakresie własnej tożsamości;
9. zawężenie zainteresowań i możliwości intelektualnych;
10. zmiana języka (zubożenie, techniczny slang, używanie skrótów);
11. zmniejszenie potrzeb seksualnych;
12. niekontrolowanie czasu spędzanego w Sieci;
13. rezygnacja z innych rozrywek i przyjemności;
14. brak troski o własne zdrowie (zarwane noce, nieregularne posiłki) i higienę osobistą;
15. kłopoty finansowe (przy korzystaniu z kosztownej Sieci w domu);
16. utrata pracy (przy wykorzystywaniu dla swoich potrzeb Sieci w firmie)¹¹³.

Należy zauważyć, że osoby uzależnione od Internetu wymagają opieki psychoterapeutycznej. Jeżeli więc jakaś osoba podejrzewa u siebie, lub w gronie swoich najbliższych, występujący problem możliwości uzależnienia od Internetu, wówczas powinna zgłosić się do specjalisty i poprosić o pomoc.

40. ZAGROŻENIA SPRZĘTOWE (materiał dodatkowy)

Pojęcie „**zagrożenia sprzętowe**” jest rozumiane jako „wszelkie zagrożenia o charakterze programistyczno-technicznym, które mogą spowodować uszkodzenie, zablokowanie lub pogorszenie działania urządzeń, dzięki którym korzystamy z Internetu”. Użytkownik Internetu nie przekazuje żadnych danych. Jest to zagrożenie płynące do niego z zewnątrz. Wystarczy jedynie bierne użytkowanie Internetu.

¹¹³ Dane za stroną: <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/235-zespol-uzaleznienia-od-internetu-zui-em-internet-addiction-syndrome-ias-em.html> [dostęp: 24.08.2021].

Zagrożenia sprzętowe mogą być spowodowane nieumiejętną obsługą sprzętu albo oprogramowania. Częściej jednak są związane z ingerencją innych osób. Chodzi tutaj o aktywności cyberprzestępców, którzy posługują się tzw. złośliwym oprogramowaniem. Należą do nich różnego rodzaju aplikacje czy skrypty, które mają za zadanie działać w sposób szkodliwy na rzecz innego użytkownika Internetu. Wpływają one bez wiedzy i zgody użytkownika na działania urządzeń służących do korzystania z Sieci.

W jakim celu cyberprzestępcy dopuszczają się takich działań?

1. celowe niszczenie treści zapisanych na komputerze;
2. przejęcie kontroli nad działaniem urządzenia do wykorzystania go do własnych celów- może tutaj chodzić o zdobycie dostępu do poufnych danych jak np. dostęp do konta bankowego, ale również przejęcie kontroli by włączyć dane urządzenie w sieć cyberprzestępczą
3. szpiegowanie działań podejmowanych z danego urządzenia;
4. zaatakowane urządzenie może służyć do dalszego przesyłania szkodliwego oprogramowania.

Należy pamiętać, że w związku z szalenię dynamiczną ewolucją i rozwojem technologicznym, zagrożenia te zmieniają się w szybkim tempie. Dzieci, młodzież i osoby starsze są szczególnie narażone na takie działania, ze względu na brak dostatecznej wiedzy i doświadczenia. Warto jednak podkreślić, że cyberprzestępcy dysponują takimi możliwościami, które powodują, że niewiele osób może się przed nimi obronić. Mają oni ogromną przewagę nad zwykłymi użytkownikami Internetu¹¹⁴.

¹¹⁴ Patrz szerzej: K. Broniatowski, Bezpieczeństwo dzieci ... op. cit.

41. GDZIE SZUKAĆ POMOCY?

Jeśli czujesz się zagrożony, ktoś Cię bije, trąca, zmusza do czegoś, zabiera Twoje rzeczy- masz prawo się bronić.

Oto podstawowe 3 kroki, które należy zrobić w tej sytuacji:

1. Zaufaj osobie dorosłej i powiedz jej o zaistniałej sytuacji i o Twoich obawach. Może to być ktoś z Twoich rodziców lub opiekunów, starsze rodzeństwo, Pani w szkole, Trener prowadzący zajęcia sportowe, czy ktokolwiek inny komu ufasz. Osoba ta zgłosi całą sprawę do odpowiednich organów i pomoże Ci przejść przez całą sytuację.
2. Postaraj się unikać kontaktów ze sprawcą. Jeśli to możliwe nie odpowiadaj na jego zaczepki. Może to pomóc uniknąć dalszych nieprzyjemności.
3. Jeśli posiadasz np. skierowane do Ciebie obraźliwe smsy, nagrania, wiadomości na portalach społecznościowych lub zniszczone rzeczy- zachowaj je jako dowody¹¹⁵.

Jeśli jesteś ofiarą przemocy w rodzinie

Możesz poprosić o pomoc Panią Nauczycielkę lub Trenera zajęć sportowych. Masz również możliwość wykonania telefonu na Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”. **tel. 801 120 002 (płatny pierwszy impuls)**

¹¹⁵Dane za stronę: <https://tygodniksanocki.pl/2019/11/22/mlodzi-gniewni-przestepstwa-i-ich-skutki-wsrod-mlodziezy/> [dostęp: 24.08.2021].

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

„Dzwoniąc pod numer infolinii można uzyskać wsparcie, pomoc psychologiczną, informacje o obowiązujących w Polsce przepisach i procedurach oraz o placówkach udzielających pomocy osobom doznającym przemocy w rodzinie”¹¹⁶.

42. FUNDUSZ SPRAWIEDLIWOŚCI

Pomocy pokrzywdzonym udziela także Ministerstwo Sprawiedliwości poprzez „Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej - Fundusz Sprawiedliwości”.

Działania Funduszu zostały skierowane do osób pokrzywdzonych i świadków. Jego celem jest przeciwdziałanie przestępczości, a także pomoc postpenitencjarna. Dysponentem jest Minister Sprawiedliwości.

Podstawą prawną Funduszu jest art. 43 ustawy Kodeks Karny Wykonawczy z dnia 6 czerwca 1997 r. (DZ. U. 2018 poz. 652 ze zm.), a szczegółowe zasady, na podstawie których udzielana jest pomoc i dotacje, określono rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017 r., w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości (Dz. U. 2017, poz. 1760).

Fundusz przekazuje środki na zadania dotyczące min.:

1. pomocy osobom pokrzywdzonym, a także jej najbliższym (pomoc medyczna, psychologiczna, prawna, materialna);
2. pomocy postpenitencjarnej pozbawionym wolności, a także zwalnianym po odbyciu kary i ich najbliższym dla skutecznej readaptacji skazanych;

¹¹⁶ Dane za stronę: <https://pk.gov.pl/dzialalnosc/pokrzywdzeni-przestepstwem/ogolnopolski-telefon-dla-ofiar-przemocy-w-rodzinie/ogolnopolski-telefon-dla-ofiar-przemocy-w-rodzinie/> [dostęp: 24.08.2021].

3. wsparcia i rozwoju systemu pomocy, skierowanego do osób pokrzywdzonych, świadków, a także pomocy postpenitencjarnej;
4. przedsięwzięć edukacyjnych oraz informacyjnych, dotyczących w szczególności przyczyn, uwarunkowań i zapobiegania przestępczości;
5. organizowania i prowadzenia kształcenia, studiów podyplomowych, a także kursów doszkalających;
6. badań naukowych, prac rozwojowych, współpracy instytucji w zakresie sytuacji oraz potrzeb pokrzywdzonych przestępstwem, świadków, skazanych, a także przyczyn i uwarunkowań przestępczości i sposobów jej zapobiegania;
7. promowania systemu pomocy osobom pokrzywdzonym i świadkom oraz pomocy postpenitencjarnej;
8. upowszechniania wiedzy dotyczącej praw pokrzywdzonych, metod rozwiązywania konfliktów, mediacji w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych;
9. wspierania rodzin dysfunkcyjnych (profilaktyka, terapia uzależnień, współuzależnieni, rozwiązywanie konfliktów w rodzinie)¹¹⁷.

W ramach Funduszu Sprawiedliwości stworzona została także Sieć Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przestępstwem. W całej Polsce funkcjonuje już 336 miejsc świadczenia pomocy. Ich lokalizację można odnaleźć pod adresem: <https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/znajdz-osrodek-pomocy/>

¹¹⁷Dane za stronę: <https://ipu.org.pl/efektywne-prawo-w-efektywnym-panstwie/pomoc-pokrzywdzonym/fundusz-sprawiedliwosci/> [dostęp: 24.08.2021].

43. LITERATURA

POZYCJE ZWARTE:

Bałandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2019.

Bogacka-Osińska B., *Nieletni w świetle wybranych kategorii przestępstw*, "Niebieska Linia" 2003, nr 4;

Czarnecki B., *PRZESTRZENNE ASPEKTY PRZESTĘPCZOŚCI Metoda identyfikacji czynników zagrożeń w przestrzeni miejskiej*, Białystok 2011;

Czarny P., Florczak-Wątor M., Naleziński B., Radziejewicz P., Tuleja P., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2019;

Czarny R. M., Baratyński Ł., Ramiączek P., Spryszak K., *Ustroje – prawa człowieka – bezpieczeństwo – integracja europejska*, Toruń 2020;

Drajewicz D., *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1-424*, Warszawa 2020;

Dudka K., Paluszkiewicz H., *Postępowanie karne*, Warszawa 2020;

Firla J., *Psychospołeczne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, Katowice 2001;

Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2014;

Górecki D., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2020;

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

- Grzeškowiak A., *Prawo nieletnich*, Warszawa 2020;
- Grzeškowiak A., Wiak K., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2021
- Grzeškowiak A., Wiak K., *Prawo karne*, Warszawa 2020;
- Hagel G., *Patologie społeczne*, Szczecin 2013;
- Hermann M., Krotoszyński M., Zwierzykowski P.F., *Wymiar prawa. Teoria. Filozofia. Aksjologia*, Warszawa 2020;
- Hoc S., Jaworska-Wieloch A., Kalitowski M., Tyszkiewicz L., Wilk L., Zawiejski P., Dukiet-Nagórska T., Sitarz O., *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2020;
- Hollin C.R., Browne D., Palmer E.J., *Przestępczość wśród młodzieży*, Gdańsk 2004;
- Jabłoński R., *Szkoła a zachowania samobójcze młodzieży*, Gdańsk 2001;
- Jarosz M., *Dewiacyjne zachowania młodzieży i ich determinanty środowiskowe*, Warszawa 1992;
- Jundziłł E., *Potrzeby psychiczne dzieci i młodzieży*, Gdańsk 2002;
- Kołodziejczyk J., *Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole*, Kraków 2004;
- Koper R., *Badania świadka w aspekcie jego ochrony w procesie karnym*, Warszawa 2015;
- Kuryłowicz M., A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2008
- Łobocki M., *ABC wychowania*, Lublin 2003;
- Narkomania, spojrzenie wielowymiarowe* (red.) M. Jędrzejko, Pułtusk- Warszawa 2009.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2000;
- Pawłowska R., Jundziłł E., *Wybrane zjawiska patologii społecznej w opinii współczesnej młodzieży*, Rzeszów 2002;
- Paż B., Paż G., *Szkoła, która ochronia. Szkolny program profilaktyki*, Kraków 2002;
- Pospieszyl I., *Patologie społeczne*, Warszawa 2008;

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Pospiszył K., Żabczyńska E., *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa 1985, s.17;

Pyżalski J., *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Kraków 2012;

Pyżalski J., Zdrodowska A., Tomczyk Ł., Abramczuk K., *Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski*, Poznań 2019

Rigby K., *Children and bullying: How parents and teachers can reduce bullying at school*. Marden 2008;

Rigby K., *New perspectives on bullying*. London 2002;

Sczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2003;

Sierosławski J., *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną*, Warszawa 2011;

Skorupka J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2020;

Wiliński P., *Polski proces karny*, Warszawa 2020;

Wiśniakowska L., *Słownik wyrazów obcych PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019;

Zimbardo G., *Psychologia i życie*, Warszawa 1999;

Znaniecki F., *Socjologia wychowania*. t. 1, Warszawa 1982;

Żebrowski J., *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich*, Toruń 2000.

ARTYKUŁY:

Barczykowska A., *Między drugą free a terapią substytucyjną – w poszukiwaniu skutecznego modelu pomocy osobom uzależnionym i współuzależnionym*, [w:] *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych. Z teorii i praktyki socjalnej*, (red.) Włodawczyk E., Cytlak I., Poznań 2011;

Barlińska J., Lalak D., Szuster A., *Jak skutecznie ograniczyć cyberprzemoc rówieśniczą? – o efektywności metod aktywizujących kompetencje społeczne ze szczególnym uwzględnieniem empatii*, „Dziecko krzywdzone, teoria, badania, praktyka” 2018 , nr 17 (1).

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Bryk J., *Przemoc wobec dzieci w środowisku szkolnym* [w:] *Bezpieczeństwo człowieka w środowisku lokalnym* (red.) W. Ciczkowski, Olsztyn 1999;

Czernecka A., *Alkohol a przemoc domowa*, [w:] *Alkohol, alkoholizm i przemoc*, (red.) K. Renda, Fundacja rozwoju KUL, Lublin 2004;

Drapalska-Grochowicz M., *Zjawisko prostytucji – pomiędzy koniecznością a tabu?*. "Acta Universitatis Lodzianis. Folia Iuridica" 2018 nr 85;

Durasiewicz A., *Alkoholizm jako patologia społeczna - aspekt lokalny i krajowy*, [w:] *Trzeźwość i uzależnienia jako wyzwanie duszpasterskie i pedagogiczne*, (red.) K. Linowski, M. Jędrzejko, Radom 2012;

Dziembowski R., Szostak R., "Child grooming" w świetle polskiego prawa karnego. "Studia Prawnoustrojowe" 2013 nr 19;

Drzewiecki P., *Zjawisko przestępczości nieletnich w Polsce*, "De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności" 2016, nr 2;

Dyrla-Mularczyk K., Pluciński M., *Cyberbullying i agresja elektroniczna jako współczesne zagrożenia dla komunikacji w sieci*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 2017, nr 20 (4);

Fletcher A., Fitzgerald Yau N., Jones R., Allen E., Viner R.M., Bonell C., *Brief report: Cyberbullying perpetration and its associations with socio-demographics, aggressive behaviour at school, and mental health outcomes*. „Junior of Adolescence” 2014 , nr 37(8), s. 1393–1398.

Jagielska A., *Zjawisko alkoholizmu w Polsce jako zagadnienie prawne*, „Przegląd Lekarski” 2012, nr 69 (10);

Kowalski R.M., Giumetti G.W., Schroeder A.N., Lattaner M.R., *Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth*. „Psychol. Bull” 2014 nr 140.

Makaruk K., Włodarczyk J., Michalski P., *Kontakt dzieci i młodzieży z materiałami pornograficznymi i seksualizującymi. Analiza zjawiska na podstawie wyników ogólnopolskiego badania uczniów 2017*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 16 (3);

Michalska- Suchanek M., *Fenomen samobójstwa*, Mikołów 2011;

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Modecki K. L., Minchin J., Harbaugh A.G., Guerra N.G., Runions K.C., *Bullying prevalence across contexts: a meta-analysis measuring cyber and traditional bullying*. „*Journal of Adolescence Health*” 2014, nr 55(5), s. 602-611.

Pelc E., *Wpływ wybranych zjawisk patologicznych na bezpieczeństwo i porządek publiczny w Polsce*, Rzeszów 2010;

Pilarczyk K., *Analiza zjawiska kontaktu dzieci i młodzieży z pornografią w świetle teorii oraz dotychczasowych wyników badań*, „*Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*” 2017, nr 16(3);

Radziejewicz P., *art. 87. Źródła prawa powszechnie obowiązującego*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej- Komentarz*, (red.) P. Tuleja, Warszawa 2019;

Rigby K., *Consequences of bullying in schools*. "Canadian Journal of Psychiatry" 2003, nr 48;

Rigby K., *Effects of peer victimisation in schools and perceived social support on adolescent well-being*. "Journal of Adolescence" 2000, nr 23(1);

Rigby K., Griffiths C., *Addressing cases of bullying through the Method of Shared Concern*. "School Psychology International" 2011, nr 32, s. 345-357;

Szzechowicz K., *Ochrona małoletniego świadka w postępowaniu karnym – wybrane aspekty*, „*Studia prawnoustrojowe*” 2020, nr 49;

Wiącek M., *art. 87 Katalog źródeł prawa RP*, [w:] *Konstytucja RP, Komentarz art. 87-243*, tom II, Warszawa 2016, s. 51-83;

Włodarczyk J., *Zagrożenia związane z korzystaniem z internetu przez młodzież. Wyniki badania EU NET ADB*, „*Dziecko krzywdzone, teoria, badania, praktyka*” 2013, nr 12(1),

Włodarczyk-Madejska J., *Sylwetki nieletnich sprawców, wobec których sąd orzekł umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub zakładzie poprawczym*, „*Archiwum Kryminologii*”, tom XXXIX 2017;

Wójcik J., *Zagrożenia dzieci i młodzieży w Internecie*, „*Dziecko krzywdzone, teoria i praktyka*” 2017, nr 16 (1),

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

AKTY NORMATYWNE:

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 września 2017 r., w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości (Dz. U. 2017, poz. 1760).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. kodeks rodzinny i opiekuńczy, (Dz. U. z 2020 r., poz. 1359).

Ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, (Dz. U. z 2013 r. poz. 482, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 228);

Ustawa z dnia z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997, Nr 88, poz. 553 z późn. zm.);

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555);

Ustawa z 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny wykonawczy, ustawy — Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, (Dz.U. z 2009 r. Nr 206, poz. 1589).

ORZECZNICTWO:

wyrok SA w Krakowie z 27.3.2005 r., II AKa 252/04;

wyrok SN z 19.2.2003 r. I KZP 48/02;

wyrok SN z 14.12.2007 r., IV KK 285/07;

wyrok SN z 26.11.2008 r., IV KK 381/08,

wyrok SN z 2.2.2016 r., IV KK 337/15;

NETOGRAFIA:

www.amnesty.org.pl;

www.encyklopedia.pwn.pl;

www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl;

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

www.hfhr.pl;
www.gov.pl;
www.incydent.cert.pl;
www.ipu.org.pl;
www.kobieta.onet.pl;
www.kurator.org.pl;
www.libr.sejm.gov.pl
www.noizz.pl;
www.plejada.pl;
www.policja.pl;
www.prawo.gazetaprawna.pl;
www.profnet.org.pl;
www.psychologia.edu.pl;
www.psychologiawpraktyce.pl;
www.pudelek.pl;
www.rp.pl;
www.socium.pl;
www.tygodniksanocki.pl;
www.unwomen.org;
www.wszystko-o-wszystkim.life;

INNE:

Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców, nauczycieli i profesjonalistów, Polskie Centrum Programu Safer Internet, Wydanie III, Warszawa 2015;

Broniatowski K., *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w cyberprzestrzeni- regulacje w prawie polskim i unijnym*, Opracowanie przygotowane na zamówienie przewodniczącego Senackiego Zespołu do spraw Bezpieczeństwa Dzieci i Młodzieży w Świecie Wirtualnym, Senatora Łukasza Mikołajczyka.

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

78

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Summary 2011 ESPAD report. Substance use among students in 36 European countries, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2012;

Groszkowska K., zagrożenia dla nieletnich w obszarze Internetu- raport.

Guidance on Local Safety Audits. A Compendium of International Practice, European Forum for Urban Safety (EFUS) 2007;

UN Broadband Commission For Digital Development Working Group On Broadband And Gender, Cyber violence against women and girls a world-wide wake-up call.

Warso W., Smętek J., *Cyberprzemoc wobec kobiet. Raport*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2017;

Smahel D., Machackova H., Mascheroni G., *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*, EU Kids Online 2020.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

